

Göçmen Hafızasının Fenomenolojik Desen ile İncelenmesi: İstanbul'daki Suriyeli Göçmenler*

Betül Ok Şehitoğlu¹

Öz

2011'de başlayan çatışmalar nedeniyle Türkiye'ye yönelen kitlesel göçün ana kahramanları olan Suriyeli göçmenlerin hafıza deneyimleri ve göçmen hafızasını nelerin şekillendirdiğine dair yapılan bu çalışmada, Suriyeli bireylerin hafızası, göçmen-hafıza ilişkisi bağlamında fenomenolojik desen ile incelenmiştir. Göçmenlerin hafıza ile olan ilişkileri, yaşantıları üzerinden yorumlanmaya ve göçmenin anlam dünyası keşfedilmeye çalışılmıştır. Göçmenlerin deneyimleri ve yaşam pratikleri toplumsal çerçeveler üzerinden ele alınarak, bireysel ve toplumsal hafızalarının nasıl şekillendiği ve hafızalarının işleyiş biçimi açıklanmıştır. İstanbul'da gerçekleştirilen bu araştırmada, olasılıklı olmayan amaçlı örneklem içerisinde maksimum çeşitlilik ve kartopu yöntemi, ölçüt örnekleme beraber kullanılmıştır. Veriler, Suriye'nin şehir merkezlerinden ve kırsalından göç etmiş 7 kadın, 9 erkek olmak üzere 16 katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşme formu ve gözlem kullanılarak toplanmıştır. Veriler keşfedici analiz yöntemiyle tematik kodlama sonrası MAXQDA paket programında analiz edilmiştir. Araştırma bulgularında yaşanan hafıza, işitilen hafıza ve rüyalar olmak üzere üç tema ortaya çıkmıştır. Yaşanan hafızanın kategorileri; yaşanan travmatik hafıza, gençlik/yetişkinlik hafızası, çocukluk hafızası, gelenek hafızası, nesne hafızası ve koku hafızasıdır. İşitilen hafıza temasının kategorileri; işitilen travmatik hafıza ve aktarılan hafızadır. Rüyalar teması kategori içermemektedir. İstanbul'da yaşayan Suriyeli göçmenlerin hafızasını özellikle travmatik hafızanın şekillendirdiği ve hafızanın taşınıp yeniden inşa edildiği görülmüştür. Travmatik hafıza, içerisinde diğer hafıza çeşitlerini de barındırmakta, mekân ve yaşantılar üzerinden sürekli yeniden biçimlendirilmektedir. Araştırma; hafıza tartışmaları ve Halbwachs'ın hafıza kuramına Suriyeli göçmenlerin yaşam deneyimleri ve pratikleri üzerinden yeni bir bakış açısı getirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göçmen • Hafıza • Travmatik hafıza • Fenomenoloji • İstanbul'daki Suriyeli Göçmenler

Examining Refugee Memory with a Phenomenological Design: Syrian Refugees in Istanbul

Abstract

Focusing on Syrian refugees' memories of their experiences as the main protagonists of the mass migration to Turkey due to the conflicts that started in 2011 and what shapes their memories, the present study examines Syrian individuals' memories using the phenomenological research design in terms of the refugee-memory relationship. The study interprets refugees' relationship with memory through their experiences and explores the world of meaning. The study discusses the experiences and life practices of refugees within social frameworks as well as explaining how their individual and collective memories have been shaped and how their memories work. The study was carried out in Istanbul and uses the maximum variation and snowball sampling methods alongside the criterion sampling method in a non-probability purposive sampling. The data were collected by means of a semi-structured interview form and observations with the 16 participants (7 females, 9 males) who've fled from Syrian city centers and rural areas. The data were analyzed in the package program MAXQDA after thematically coding the themes using exploratory analysis. Three themes emerged in the research findings: experienced memories, auditory memories, and dreams. The categories for the theme of experienced memories include experienced traumatic memories, memories from youth/adulthood, childhood memories, memories of traditions, memories of objects, and memories of smells. The categories for the theme of auditory memories involve heard traumatic memories and transferred memories. The theme of dreams has no categories. The memories of Syrian refugees living in Istanbul are observed to have been especially shaped by experienced traumatic memories and that their memories are transferred and reconstructed. Experienced traumatic memories also include other types of memories and are constantly reshaped through space and experiences. The study aims to bring a new perspective to memory discussions and Halbwachs' theory of memory through the life experiences and practices of Syrian refugees.

Keywords: Refugees • Memory • Traumatic memory • Phenomenology • Syrian refugees in Istanbul

* Bu makale, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalında 17 Şubat 2021 tarihinde savunulan "Göçmenlerin Mekân Tasarımında Hafızanın Rolü: Fenomenolojik Bir Araştırma" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

1 Sorumlu yazar: Betül Ok Şehitoğlu (Dr.). Eposta: betul.ok55@gmail.com ORCID: 0000-0003-4585-3819

Atıf: Ok Şehitoğlu, B. (2021). Göçmen hafızasının fenomenolojik desen ile incelenmesi: İstanbul'daki Suriyeli göçmenler. *Istanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 41, 451-485. <https://doi.org/10.26650/SJ.2021.41.2.0050>

Extended Summary

The phenomenon of migration has been a popular topic in every period. The literature on social sciences cannot explain migration movements independently from the people. For this reason, the life stories of refugees as agents of migration are highly important. The internal turmoil and conflicts that started in Syria in 2011 have so far displaced more than half the country's population and turned 6.5 million Syrians into refugees. Turkey has opened its borders to those fleeing the conflicts in Syria, the neighbor with whom Turkey shares its longest border. With its open-door policy, Turkey has become the country where two out of every three Syrian refugees live. As a result of the 1951 Geneva Convention and the 1967 New York Protocol Relating to the Status of Refugees, Turkey has granted Temporary Protection Status to those who've fled from Syria. According to data from the Directorate General of Migration Management (DGMM)¹ dated June 30, 2021, 3,685,839 persons are living in Turkey who've been granted Temporary Protection status, constituting 4.46% of Turkey's population. According to data from the Migration Administration dated May 19, 2021, Istanbul is the city hosting the greatest number of Syrian refugees at 527,533. This is 3.51% of the provincial population (DGMM, 2021). For this reason, the research has been carried out in Istanbul, where the highest number of refugees reside.

Memory studies involve broad philosophical, psychological, and sociological analyses of how humans remember. As the main theme of this research, migrant memory began to be discussed within the migrant transition theory in the 20th century. In recent years, it has evolved into an inter-multidisciplinary (or transdisciplinary) field of research (Glynn & Kleist, 2012), and types of memory have emerged as a result of the conducted memory studies. Drawing attention to the cultural aspect of collective memory, Connerton (2014, p.70-71) defined personal, cognitive, and habitual memory in terms of "bodily practices" and "commemorative ceremonies." Assmann (2015) explored the link between remembrance (or past connection), identity (or political imagination), and cultural continuity (or tradition-building) and gave the name binding structure to a group of common features. This structure connects people to each other by creating a "symbolic world of meaning" (p. 23) from common places of experience, expectation, and action and provides trust and support with its unifying and binding power. Repetition is a primary requisite for binding to occur. According to Assmann, culture is divided into written and oral culture, and mimetic memory, material memory, communicative memory, and cultural memory have emerged as the foci of study alongside answers to the questions of how societies (pre-literate and post-literate) remember and perceive themselves while remembering. Assmann's theory of memory is based on cultural and communicative memory. Assmann mentioned the figures of memory while explaining Halbwachs'

1 The decision announced by President Recep Tayyip Erdoğan on October 29, 2021 was published in the Official Gazette and entered into force: The status of the Directorate General of Migration Management's affiliation with the Ministry of the Interior was changed and renamed as the Presidency of Migration Management.

concept of collective memory and added cultural memory to it. Figures of memory can be further characterized based on time and space (wanting to be embodied in a certain space and updated at a certain time, or always be based on a concrete space and time, albeit not in a geographical or historical sense), the ability to reconstruct (no memory can preserve the past intact), and loyalty to the group (social memory coexists with its bearers and cannot be arbitrarily transferred). According to Halbwachs' theory, which memory theorists attempt to develop by often referring to it, memory is social. Influenced by the idea of collective solidarity in Durkheim's sociological tradition, Halbwachs postulated the theory of collective memory based on the positioning of groups in time and space. Individuals form Halbwachs' starting point, and memories must be objective (targets) in order to produce collective memory; in other words, memories must be preserved in writing and constantly remembered through speeches, narratives, and commemorations (Talavera et al., 2010, p. 180).

Method

The study was carried out in the context of fleeing from Syria to Turkey and analyzes the memory frameworks between the two communities. The investigation of migration memory in terms of refugees is important in terms of understanding both memory and the relationship between immigration and migration, and to see how collective memory shapes memory among refugee groups. The aim of the research is to deal with the memories of refugees as the active subject in the phenomenon of migration and its sociological reality from a phenomenological point of view. The main reason for applying phenomenology to sociological research is to make sense of the acting subject's experiences in social life. Throughout the research, effort was made to understand the refugees' memories based on their experiences. From this point of view, the main question of the research involves how refugees' memories are shaped.

The research applies the qualitative method and has chosen the phenomenological design. The purposive sampling of the qualitative research involved maximum variation and snowball sampling methods alongside criterion sampling. The study group consists of 16 participants (7 females, 9 males) in Istanbul who've lived in Turkey since at least 2015 and who'd fled from rural or urban areas of Syria such as Damascus (urban/rural), Latakia (urban), Aleppo (urban/rural), Homs (urban), and Raqqa (urban). The Syrian refugees' ages range between 20 and 65 and they live in the Istanbul Districts of Fatih, Ümraniye, Sultangazi, Zeytinburnu, Tuzla, Bağcılar, or Esenyurt; the participants' education levels have been classified under the following headings: illiterate, primary school, secondary school, high school, associate degree, or undergraduate degree. In terms of the interviewees' marital status, one is engaged, one is single, and 14 are married. The interview times varied between 50-110 minutes. The length of time which the participants have been in Turkey vary between a minimum

of 5 and maximum of 8 years. The research data were collected in August and September of 2020 by analyzing the interview forms and the observation and interviewer first impression forms for the people selected from regions where Syrian refugees are concentrated. Four pilot interviews were conducted to assess the clarity and representativeness of the questions and to increase reliability.

Data Analysis

The research uses the inductive thematic analysis technique (Neuman, 2014, pp. 481–485), which aims to describe thoughts through thematic coding and classification. Regarding the data analysis section of the research, thematic coding was done while determining the codes, sub-categories, categories, and themes, with content analysis being performed upon the results. The content analysis phase used the coding that was made according to the concepts extracted from the data during the thematic analysis. Interpretive content analysis was performed over the codes, sub-categories, categories, and themes using the package program MAXQDA.

Due to the research being conducted during the COVID-19 pandemic, some participants were interviewed outside their home. Due to the language barrier, the interpreter was given readings about the literature before conducting the interviews with an interpreter. Due to the fact that the participants are victims of war and the dominance of traumatic memories, difficulties were experienced in retrieving and comprehending the answers to some interview questions. The research was carried out on based on the case of Istanbul Province.

Findings

Upon analyzing the respondents' answers to the questions posed within the scope of the research, three themes were determined in the context of refugee memories based on the created codes and categories: experienced memories, auditory memories, and dreams.

Six categories and two sub-categories were determined for the theme of experienced memories. The categories are experienced traumatic memories, memories from youth/adulthood, childhood memories, memories of traditions, memories of smells, and memories of objects. Experienced traumatic memories has two sub-categories: repression in Syria and the economic situation in Syria. The theme of auditory memories has two categories: heard traumatic memories and transferred memories. The theme of dreams has no categories or subcategories.

The traumatic memories discussed in the study emerged in relation to the refugees' experiences while fleeing from their country due to war, the affects they suffered from

the war situation in Syria, and the events they encountered in Turkey. Memories of youth/adulthood are divided into two: pre-war and post-war memories; these reflect refugees' memories of time and place, experiences, events, things they want to forget, and things they don't want to forget. The participants' memories of childhood do not involve war as they were adults when the war started. When asked about memories from childhood, they generally mentioned good times, places, positive living conditions, friends, and families. The category of memories of traditions is closely related to the refugees' cultural codes. Memories of traditions is associated with whether Syrian refugees had come from a rural or urban environment in Syrian and generally include concepts about food, holiday rituals, and smells from the past. Memories of objects, which Assmann and Halbwachs refer to as figures of memory, are the tangible things about which refugees reconstruct memories. Refugees can attribute meaning to items, objects, or materials in the time and space in which it was used or when these items were moved; these memories continue to live as a nostalgic image constituting time and space. Objects stimulate and reproduce memory and add meaning to experiences. What Syrian refugees realize sometimes through objects and sometimes through spaces are the feeling as if they are still there in Syria and the feeling of maintaining their lives in Turkey as they had in Syria (maintaining "here" what they had "there"). Memory retrieval can be associated with smell identification and recognition. As can be seen in the Syrian refugees' statements, scents have a reminiscent effect and are an active element of memory. In the research, the participants generally described their life in their country through the smells of the food and the city.

Auditory memory includes heard traumatic memories. Syrian refugees as victims of war were exposed to trauma with the sounds of planes, bombs, explosions, and gunfire. Transferred memories are shaped by the social and individuality of the individual. Transferred memories include traditions, customs, national characteristics, history, daily life, economics, and politics, namely everything that affects people. Objects, places, stories, rituals and traditions, narratives, and texts have important places in memory transfer. Commemorative meetings, documents, and past memories in the family also constitute transferred memories.

The theme of dreams examines the pressure the refugees are under from traumatic memories and the relationship between dreams and non-traumatic memories. The images these war victims see in their dreams reflect events that they've experienced and continue to experience in their inner worlds. Although refugees create a series of images by living their dreams over and over again, the set of realities they have lived is related to sociality. Dreams involve occurrences that had taken place in their real homeland, but when they wake up, they continue to live in another country and social framework. Refugees' dreams involve fears mixed with longing.

Conclusion

The years the participants have spent in Istanbul and their living experiences, daily life practices, experiences in Syria, years spent in Syria, economic situation, and relationship with memories guided this research. The Syrian refugees who came to Turkey after the war are observed to be under the influence of intense traumatic memories. Their traumatic memories mostly involve war memories, conflicts, and terrorist attacks.

The research firstly presented a different perspective on how migrant memory works for refugees who are victims of war. The study has paved the way for a new field of study in terms of making sense of migrant memory for refugees based on their experiences and on identifying the relational dimension memory has with their current identity. The study has discussed the memories formed about Syria and Turkey one by one and then explained the relationships between them through the refugees' world of meaning.

According to Corley and Gioia (2011), the contribution of a scientific research manifests itself in two ways. The first is the practical-theoretical utility of the research, and the other is its originality in the incremental-revelatory plane. In this context, the research supports Halbwachs' theory regarding the frameworks of social memory and contributes to the literature by considering the theory through the sample of refugees. As such, it contributes to the field in terms of originality. Within the framework of utility, it provides theoretical usefulness for researchers working in the field by delineating the migrant-memory relationship, as well as providing practical usefulness by providing clues about the memory structures and experiences of Syrian refugees to all practitioners (NGOs, state institutions and organizations, policy makers) interested in the subject.

Giriş

Goc olgusu her donemin populer konularından biri olmuştur. Sosyal bilimler alan yazınında goc hareketleri, insandan bağımsız olarak açıklanamamaktadır. Bu sebeple gocün öznesi olan gocmenin yaşam öyküsü değer kazanmaktadır. Yuzyıllar boyunca coğrafi olarak yer değiştirme kaçınılmaz olmuşt ve gunümüzde insanlar çeşitli sebeplerden, doğdukları yerleri terk etmek zorunda kalmışlardır. Modern zamanlarda hareketliliğin önemi, toplumsal yaşamı şekillendiren ve ezberleri bozan goc dalgalarıyla bir kez daha anlaşılmuştur. İnsanlar, tarih boyunca savaşlar, sürgünler, açlık, işsizlik, yoksulluk, doğal afetler, ticaret, evlilik gibi çok çeşitli sebeplerle bir yerden başka bir yere zorunlu veya gönüllü; bireysel veya kitlesel olarak bir yerden başka bir yere goc etmek durumunda kalmış (Adıguzel, 2020), bu yolculuk esnasında biriktirdiklerini de yanında goturmüştür. Gocmen, bir taraftan yaşamaya başladığı toplumdan etkilenirken, diğer taraftan da toplumu değiştirip donüştürmektedir. Goc Terimleri Sozlugü'ne göre goc: Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, multecilerin, yerinden edilmiş kişilerin, ekonomik gocmenlerin, aile birleşimi gibi farklı amaçlarla hareket eden kişilerin gocu de dahildir (IOM, 2013, s. 35-36). Goc, bir coğrafi bölgedeki birey veya topluluğun, çeşitli nedenlerle, yerleşmek üzere başka bir coğrafi bölgeye gitmesini ifade eder. Goc olgusunun temel değişkenleri arasında yaşanan mekânı değiştirmek, bir yerden başka bir yere gitmek vardır.

2011 yılında Suriye'de başlayan iç karışıklık ve çatışmalar ulke nüfusunun yarısından fazlasını yerinden etmiş ve 6,5 milyon Suriyeliyi multeci durumuna duşürmüştür. Türkiye, en uzun sınır komşusu olan Suriye'de yaşanan çatışmalardan kaçanlara kapılarını açmış ve izlediği “açık kapı” politikasıyla her üç Suriyeli multeci den ikisinin yaşadığı bir ulke olmuştur. Türkiye Suriye'den zorunlu olarak goc edenlere 1951 Cenevre ve 1967 New York protokolüne dayanarak, hukuki anlamda multeci değil, geçici koruma statüsü vermiştir. Bu alışmada, Suriye'den goc edenler gocmen olarak adlandırılmıştır. Goc İdaresi Genel Müdürlüđü¹ 30.06.2021 tarihli verilerine göre Türkiye'de; 3.685.839 Geçici Koruma statüsü verilmiş kişi bulunmakta ve Türkiye nüfusunun %4,46'sını oluşurmaktadır. Goc İdaresinin 19 Mayıs 2021 tarihli verilerine göre en fazla Suriyeli gocmene ev sahipliği yapan Şehir ise 527.533 kişiyle İstanbul'dur. Bu sayının il nüfusuna oranı %3,51'dir (GİGM, 2021).

Hafıza alışmaları ilk olarak felsefe alanında ortaya ıkmuştur. Unutma eğrisi ve aralık etkisinin keşfi ile tanınan, deneysel hafıza çalışmalarına öncülük eden Alman psikolog Hermann Ebbinghaus bu isimlerden bir tanesidir (Murdock, 1985).

1 Cumhurbaşkanını Recep Tayyip Erdoğan tarafından 29 Ekim 2021 tarihinde açıklanan karar Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş, İçişleri Bakanlığına bağlı Goc İdaresi Genel Müdürlüğü'nün statüsü değiştirilmiş ve Goc İdaresi Başkanlığı olmuştur.

Araştırmanın ana temasını oluşturan göçmen hafızası ise yirminci yüzyılda *göçmen geçiş teorisi* içerisinde ele alınmaya başlanmıştır. Bu teori; otobiyografik belleğin içeriğinin ve organizasyonunun, deneyimin yapısını yansıttığını ve tekrarın, birlikteliğin, değişimin ve ayırt ediciliğin olduğu çevre analizidir. Otobiyografik bellek; organize edilen yaşam dönemleri içerisinde sıklıkla karşılaşılan, birlikte meydana gelen olay bileşenlerine tekrar tekrar maruz kalınan bir ortamda gerçekleşen basit çağrışımsal süreçler tarafından oluşturulur ve dönemler, büyük bir olayı meydana getiren geçişlerle sınırlandırılır (Shi ve Brown, 2016, s. 135). Geçiş teorisini destekleyen araştırmalar (Bohn ve Habermas, 2015; Brown et al., 2009, 2012, in press; Brown ve Lee, 2010; Nourkova ve Brown, 2015; Zebian ve Brown, 2014) büyük toplu geçişlere (savaş, terörizm, doğal afet vb.) odaklanmıştır. Göç, bu geçişlerin en etkilisidir. Göç çalışmaları dışında, Anselm Strauss'un 1950'lerin sonlarında kimlik üzerine çalışması, göçmenlerin yeni bir ülkeye vardıklarında hafızalarının ve kimliklerinin bir kısmını kaybettiklerini iddia ettiğinde, bellek ve göç arasındaki bağlantıyı ilk kez gündeme getirmiştir (Glynn ve Kleist, 2012, s. 7). İlk başlarda ulusal ve diğer “kimlikler” ile meşgul olan hafıza çalışmaları, son zamanlarda *kültürel* paradigmayı daha *kültürler-ötesi* bir perspektife taşımayı hedeflemektedir.

Hafıza çalışmaları, nasıl hatırladığımıza dair geniş felsefi, psikolojik ve sosyolojik analizler içerir. Son yıllarda, inter-multi-disipliner veya transdisipliner bir araştırma alanına dönüşmüştür (Glynn ve Kleist, 2012) ve hafıza çalışmaları gerçekleştikçe, hafıza türleri ortaya çıkmıştır. Connerton, toplumsal belleğin kültürel yanına dikkat çekerek, kişisel, bilişsel ve alışkanlık belleğini, “bedensel pratikler” ve “anma törenleri” üzerinden tanımlamıştır (Connerton, 2014). Assmann, hatırlama (ya da: geçmiş bağlantısı), kimlik (ya da: politik imgeleme) ve kültürel süreklilik (ya da: gelenek oluşturma) arasındaki bağlantıyı incelemiştir (Assmann, 2015, s. 23). Bağlayıcı yapı olarak adlandırdığı bir ortaklık kümesi vardır. Bağlayıcı yapı: ortak deneyim, beklenti ve eylem mekânlarından bir “sembolik anlam dünyası” yaratarak, birleştirici ve bağlayıcı gücüyle güven ve dayanak imkânı sağlayarak insanları birbirine bağlar (Assmann, 2015, s. 23). Bağlayıcılığın oluşması için yegâne durum tekrarlamadır. Kültür Assmann'da, yazılı ve sözlü olmak üzere ikiye ayrılmıştır ve toplumlar (yazı öncesi ve yazı sonrası) *nasıl hatırlıyorlar* ve hatırlarken *kendilerini nasıl algılıyorlar?* sorusunun cevabı olarak; mimetik bellek, nesnel belleği, iletişimsel bellek, kültürel bellek ortaya çıkmıştır. Assmann'ın bellek teorisini kültürel ve iletişimsel bellek oluşturur. Assmann, Halbwachs'in kolektif hafıza kavramını açıklayıp, üzerine kültürel belleği eklerken hatırlama figürlerinden bahseder. Hatırlama figürleri: Zaman ve mekâna bağlılık (belli bir mekânda cisimleştirilmek ve belli bir zamanda güncelleştirilmek isterler, coğrafi ya da tarihi anlamda olmasa da her zaman somut bir mekân ve zamana dayanırlar), yeniden kurabilme (hiçbir belleğin geçmişi olduğu gibi korumasının mümkün olmadığı) ve gruba bağlılıkla (toplumsal bellek, onu taşıyanlarla birlikte vardır ve gelişigüzel devredilemez) daha ayrıntılı karakterize edilebilirler.

Hafıza kuramcılarının atf yaparak geliştirmeye çalıştıkları Halbwachs'ın kuramına göre; hafıza toplumsaldır. Durkheim'in sosyoloji geleneğindeki kolektif dayanışma düşüncesinden etkilenen Halbwachs, grupların zaman ve mekân içinde konumlanışlarından hareket ederek *kolektif bellek* kuramını oluşturmuştur. Bireyler, Halbwachs'ın çıkış noktasıdır ve hatıraların kolektif bellek üretebilmesi için nesnel (hedefler) olması; başka bir deyişle, yazılı olarak sabitlenmesi ve konuşmalar, anlatılar ve anımlarla sürekli hatırlanması gerekir (Talavera ve ark., 2010, s. 180). Halbwachs'e göre, "Asla tek başımıza hatırlayamayız. Anımsamak için başkalarına gereksinim vardır. Bizim hafızamız hiçbir şekilde bu hafızadan türetilemez, bu hafıza bizimkinden türetilir" (Ricoeur, 2012, s. 140). Halbwachs'ın bireysel hafızayı tamamıyla reddetmediğini, bireysel ve toplumsal hafızanın arasındaki ilişkiyi bu mantık çerçevesinde kurmamız gerektiğini vurguladığını görüyoruz. Halbwachs, kolektif tesirin kesişim kümesi olarak bireysel hatıra ve bireysel belleğe önem verir. Onun kuramında birbirine geçmiş iki tahta gibi, bilinç ve bellek hafızayı tutarlı kılar. Gruba verdiği önemden dolayı da ona göre bir hatırlama daima bir *biz*'in izidir (Ricoeur, 2012, s. 140-142) ve grup içindeki bireylere ve hafızanın onlar sayesinde aktarımına verdiği önem hafızanın çerçevelerini oluşturan en önemli etkidir.

Halbwachs'ın hafıza kuramında bellek sosyal koşullara bağlıdır. Bireysel belleğin korunması ve oluşması için sosyal çerçeve gereklidir. Bellek insanın toplumsallaşma, sosyalizasyon sürecinde oluşur. Ona göre; toplumlara ait bir bellek yoktur ama toplumlar üyelerinin belleğini belirler. En kişisel anlar bile sadece sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden oluşur (Assmann, 2015, s. 44). Bir grubun üyelerinin sayısı arttığında, özellikle de bu üyeler farklı yaşlarda olduklarında grup, daha fazla parçası ile topluma temas eder (Halbwachs, 2018, s. 152). Halbwachs bireysellik ve toplumsallık düşüncesinde hafızanın rolünü çocukluk ve yetişkinlik hatıraları ve rüyalarla da açıklar.

Hafızanın Çerçevesi Nasıl Oluşur?

Hafızanın çerçevesi anıların yeniden oluşmasını sağlar. Halbwachs bunu iki hipotezle açıklar. Birincisi, çerçeve ile bu çerçeve içinde vuku bulan olaylar arasında yalnızca bir temas ilişkisi olur; ama nasıl ki bir tablonun çerçevesi ile bu çerçevede yer alan tuval aynı maddeden yapılmıyorsa bunlar da aynı maddeden yapılmaz. İkinci hipoteze göre, çerçeve ve olaylar arasında, eşyanın tabiatı gereği bir özdeşlik vardır. Olaylar anıdır ama çerçeve anılardan yapılmıştır (Halbwachs, 2016, s. 134-135). "Anılarımız, ayrık, birbirleri ardına bir kolyenin incileri gibi dizilmiş imgelere benzemezler. Birinden diğerine bir süreklilik elbette vardır ve tabiri caizse, hareketli yansımayı bize bir biçimde mekândan, bir zamandan, sürekli bir toplumsal ortamdan sunarlar" (Halbwachs, 2016, s. 138). Göç eden bireylerin çerçevesi de "çerçeve anılar" olarak geçmiş bugüne zamansal ve mekânsal olarak taşımaya aracı olurlar.

Halbwachs, oluşturmuş olduğu toplumsal hafıza kuramında, rüyalara, görsel anılara, çocukluk ve yetişkinlik hatıralarına büyük önem verir. Yeniden inşa sürecinde bunlara dikkat kesilir. İmge ve çerçevenin sürekli iletişim, etkileşim hâlinde olmasıyla hafıza yeniden inşa edilir. Çocukluk hatıraları aileyi içerisine alır ve yaşanan, işitilen, hatırlanan geçmişi barındırır. Çocuk, ailenin üyesidir ve grup/gruba üyelik bilincinin ilk filizlendiği yer ailedir. Halbwachs'a göre; anıların onları diğer tüm gruplardan ayıran asıl içeriği, kişinin farklı gruplarla bağ kurmasını sağlayan iki ya da daha fazla düşünce dizisinin keşişim noktasında bulunmalarıyla açıklanabilir. Yetişkinin hayal dünyası ise sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırmadan dolayı, çocuğun ve yetişkinin dünyayı algılaması ve nesnelere bakış açısı farklıdır. Çocuklar daha kapsayıcı bir bakış açısı ile nesnelere ve insanları değerlendirirken, yetişkinler “toplumsal sınıf kavramı” ve toplumsal yaşamın sınırları ile “her türlü insanı toplumdaki konumuna göre tanımlar”, nesnelere ise *ekonomik değerleri* ya da *yararlılık derecesi* üzerinden değerlendirirler (Halbwachs, 2016, s. 130). Çocukluk ve yetişkinlik hafızası arasındaki farklılıklar ve çerçevelerin esnekliği bunlardan kaynaklanmaktadır. Halbwachs'e göre; bireylerin toplumsal çerçevelerin dışına çıkabildiği tek alan rüyalaradır. Çünkü hafızayı zaman ve mekân bağlamında ele alırken, rüyaların zamansal olarak geçmişi tekrar inşa etme gücünün olmadığını söyler. Rüya gördüğü sırada insanlar benzerlerinin bulunduğu toplumla ilişki içinde olmayı keserler, gerçek hayattan ve anılardan parça parça kesitlerle oluşturulan imgeler oluşturulur, hafıza devre dışıdır ve böylelikle toplumsal çerçeveler, devamlılık, kronolojik ilerleme ve düzenlilikten yoksundur (2016, s. 62-64).

Halbwachs'in hafıza kuramı, bireysel hafızayı yok saymaksızın toplumsal hafızanın çerçevelerini çizerken, zaman-mekân ilişkisine de değinmesine rağmen zamansal ve mekânsal olarak yer değiştiren, toplumsal gruba mensup olan ve kolektif bilince sahip göçmenleri değerlendirmemiştir. Günümüzde hafıza her ne kadar interdisipliner olarak incelenmeye başlansa da göçmen hafızasının toplumsallığı ve hafızanın göçmenin hayatını/göçmen hayatının hafızayı nasıl şekillendirdiğine dair alanda boşluk vardır. Buna ek olarak, savaş travması yaşamış birey ve toplumsal gruplar, travmatik hafızanın etkisiyle toplumsalın içerisinde kendilerine has hafıza oluştururlar. Hafıza çalışmalarının eksik kaldığı noktalardan birisi de toplumsal çerçeveye travmatik anıların, hafızanın etkisini katmamaktır. Oysaki toplumsal çerçeveyi şekillendiren en önemli olaylardan birisi de savaştır. Göçmen hafızasının en derininde yer alan kritik kavram *travmatik hafıza* Halbwachs'in ve diğer kuramcılarının ilgisini çekmemiştir. Çalışmayı özgün kılan travmatik hafızaya sahip göçmenlerin, bireysel ve toplumsal hafızalarının nasıl şekillendiğini açıklamaktır.

Göçmenler, statüsü ne olursa olsun mekân değiştirdiklerinde bahsedilen çocukluk, yetişkinlik anıları ile beraber rüyaları dahi dönüşüme uğramaktadır. Böylelikle bahsedilen hafıza kavramlarındaki boşluk açığa çıkmaktadır. Bu araştırmada göçmenin

değişen toplumsal çerçevesi üzerine var olan hafızanın dönüşümü incelenmiştir. Göçmen-hafıza ilişkisini detaylı olmaksızın inceleyen araştırmalar daha çok Batıdaki göçleri yahut batıya olan göçleri ele alırken çalışma Suriye'den Türkiye'ye göç bağlamında incelenmiş, iki toplum arasındaki hafıza çerçevelerinin analizi yapılmıştır. Göçmen hafızasının araştırılması hem hafıza hem de göç-göçmen ilişkisini anlayabilmek ve kolektif hafızanın göçmen gruplar arasında hafızayı nasıl şekillendirdiğini görebilmek açısından önemlidir.

Bu araştırmanın amacı, sosyolojik gerçekliğe sahip olan göç olgusu içerisindeki aktif özne göçmenin hafızasını fenomenolojik açıdan ele almaktır. Fenomenolojinin sosyolojik araştırmalara uygulanmasındaki asıl sebep, eyleyen öznenin toplumsal hayat içerisindeki deneyimlerini anlamlandırmaktır. Araştırma boyunca göçmenin deneyimlerinden hareketle göçmen hafızasını anlama çabası güdülmüştür. Buradan hareketle araştırmanın temel sorusu, göçmenlerin hafızasının nasıl şekillendiğiyle ilgilidir. Göç olgusuna dair yapılan araştırmalarda niceliksel değerlendirmeler dikkat çekerken, mevcut araştırmada göçmenin anlam dünyası üzerinden nitel bir çözümleme yapılmıştır. Göç öyküsü süresince göçmenin hafızayı deneyimleme biçimleri ve yaşam örüntüleri toplumsal hafızanın çerçeveleri kuramından hareketle nitel yöntem desenlerinden biri olan fenomenolojik araştırmaya tabi tutulmuştur. Araştırma içerisinde belirlenen grubu derinlemesine incelemek ve deneyimlerini anlamak, betimlemek için amaçlı örneklem seçilmiştir.

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Araştırmanın amacı ve sorusunun doğasına uygunluğu nedeniyle, araştırmada fenomenolojik desen seçilmiştir. Fenomen (olgu), somut, algılanabilir, denenebilir, günlük hayatımızda var olan dünyada karşımıza çıkan olay ve nesnelere (Sığırı, 2018, s. 185). Fenomenolojik desende insanların fenomeni nasıl algıladıkları, nasıl betimledikleri, hakkında ne hissettikleri, nasıl yargıladıkları, nasıl anımsadıkları ve nasıl anlamlandıklarıyla ilgilenilir. Bu desende çalışma grubunu oluşturan katılımcıların doğrudan deneyimlere sahip olması önem arz etmekte (Patton, 2014, s. 104) ve iki soruya yanıt aranmaktadır: “Bu olguya ilişkin algı/deneyimler nelerdir?” ve “Bu olguya ilişkin deneyimlerin meydana geldiği ortam ve koşullar nelerdir?”. Yaşanmış deneyimlere odaklanır ve olgunun altında yatan anlam araştırılır. Bir nevi bireylerin deneyimlerini anlamlandırmak için onlarla belirli teknikler aracılığıyla iletişim kurmak ve deneyimlerini ödünç almaktır. Fenomenolojik çalışmalarda veriler genellikle katılımcılarla derinlemesine ve çoklu mülakatlar kullanılarak toplanmaktadır. Katılımcılara şu iki genel soru yöneltilmektedir (Moustakas, 1994): Fenomenle ilgili hangi deneyimleri yaşadınız? Hangi ortam veya durumlar fenomenle ilgili yaşadığınız deneyimleri etkilemiştir? (Creswell, 2020, s. 166). Fenomenolojik yaklaşım için önemli olan deneyimi yaşayan kişinin hisleri, algıladıkları

ve yaşanan durumun onun için ne anlama geldiğidir. Suriyeli göçmenlerin hayatlarında var olan fenomenleri algılamak ve deneyimlerde aramak için veriler fenomen ile ilgili deneyimi olan bireylerden toplanmıştır. Hafızanın fenomenleri, Suriyeli göçmenlerin yaşayışları içerisinde araştırılmıştır.

Araştırmanın evrenini oluşturan göçmenler içerisindeki hafıza algısını anlayabilmek için kır ve kent ayrımı dikkat edilmesi gereken ilk hususu oluşturmuştur. Nitel araştırmanın, amaçlı örnekleme içerisinde maksimum çeşitlilik ve kartopu yöntemi, ölçüt örnekleme ile beraber kullanılmıştır. Çünkü böyle bir araştırma sonucunda elde edilecek bulgular ve sonuçlar farklı bir örnekleme yöntemi ile elde edilen sonuçlara göre daha zengin olabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Çalışma grubunu Suriye'nin kır ve kentinden göç eden, İstanbul'da yaşayan, en az 2015'ten beri Türkiye'de bulunan, evli yahut dul kadın ve erkek bireyler oluşturmaktadır. Pilot görüşmeler sırasında kartopu yöntemi ile genişleyen ve amaca yönelik seçilen bireyler araştırmanın yapısını olumlu yönde etkilemiştir. Tablo 1'de de görüldüğü üzere; 16 katılımcı (7 kadın-9 erkek) olmak üzere Suriye'nin Şam (merkez/kırsal), Lazkiye (merkez), Halep (merkez/kırsal), Humus (merkez), Rakka (merkez) şehrinde göç etmişlerdir. İstanbul'da; Fatih, Ümraniye, Sultangazi, Zeytinburnu, Tuzla, Bağcılar ve Esenyurt'ta oturan Suriyeli göçmenlerin yaş aralığı 20 ile 65 arasındadır ve katılımcıların eğitim durumu; okuma yazma bilmeyenler, ilkököl, ortaokul, lise, önlisans ve lisans mezunu olarak ayrılmıştır. Medeni durumu; 1 nişanlı, 1 bekar ve 14 evli olan bireylerle görüşme yapılmıştır. Görüşme süresi 50-110 dk. arasında değişmektedir. Katılımcıların Türkiye'de bulunma süreleri en az 5 en çok 8 yıldır.

Tablo 1
Çalışma Grubu Demografik Özellikleri

Katılımcı	Görüşme Süresi	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Gelinen Şehir	Kalınan Yıl	Bulunduğu Semt
K 1	110 dk	K	41	Lisans	Evli	Şam/Merkez	7 yıl	Fatih
K 2	72 dk	K	42	Lise	Evli	Şam/Kırsal	5 yıl	Fatih
K 3	75 dk	K	60	Lise	Dul	Şam/Merkez	6 yıl	Fatih
K 4	66 dk	K	42	Önlisans	Evli	Lazkiye/Merkez	6 yıl	Ümraniye
K 5	60 dk	K	35	İlkokul	Evli	Halep/Kırsal	6 yıl	Ümraniye
K 6	55 dk	E	33	Ortaokul	Evli	Halep/Kırsal	5 yıl	Ümraniye
K 7	58 dk	E	65	İlkokul	Evli	Şam/Merkez	5 yıl	Sultangazi
K 8	65 dk	K	20	Lisans	Nişanlı	Humus/Merkez	8 yıl	Başakşehir
K 9	80 dk	E	60	Lisans	Evli	Halep/Merkez	6 yıl	Zeytinburnu
K 10	60 dk	K	54	Lise	Evli	Halep/Merkez	5 yıl	Zeytinburnu
K 11	65 dk	E	57	Lise	Evli	Halep/Merkez	6 yıl	Tuzla

K 12	50 dk	E	33	Lise	Evli	Halep(Kırsal	6 yıl	Tuzla
K 13	55 dk	E	25	İlkokul	Evli	Halep/Merkez	6 yıl	Bağcılar
K 14	58 dk	E	55	Yok	Evli	Rakka/Merkez	5 yıl	Bağcılar
K 15	70 dk	E	20	Ortaokul	Bekar	Halep/Merkez	5 yıl	Esenyurt
K 16	75 dk	E	32	İlkokul	Evli	Halep/Kırsal	5 yıl	Esenyurt

Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, 2020 yılının Ağustos ve Eylül aylarında Suriyeli gocmenlerin yoğun olduğu bogelerde seçili kişilerle görüşme formu, gözlem ve görüşmeci ilk izlenim formu incelemesiyle ile toplanmıştır. 4 adet pilot görüşme yapılmış, soruların anlaşılrlığı ve temsil yeteneği ölçülmüş, güvenilirlik artırılmıştır. Sorular oluşturulurken 4 uzmanın görüşüne başvurulmuş (1 uzman Sosyoloji, 1 uzman Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik, 1 uzman Psikoloji, 1 diğer uzman da Sosyal Psikoloji alanında çalışmaktadır), geri dönüşlerle görüşme formu revize edilmiştir. Katılımcılarla görüşmeye başlamadan önce, Suriyeli gocmenlerin yoğun olduğu mahallelerde ve Suriyeli gocmenlerin evlerine yapılan ziyaretlerde gözlem yapılmıştır. Katılımcılar, çalışmanın amacı ve uygulama hakkında bilgilendirilmiştir. Görüşme öncesi aranarak uygun gün ve zaman aralığı belirlenmiştir. Görüşmelerde kayıtlar ses kayıt cihazıyla tutulmuş, araştırmacı fiziksel ortam, katılımcılar, faaliyetler, etkileşimler ve konuşmaları dikkate alarak hazırlanan görüşmeci ilk izlenim formunu doldurarak ve görüşmelerin sözel olmayan yönlerine ilişkin notlar almıştır. Araştırmada sahada yöneltilen temel sorular hafıza ve göç/gocmenlik üzerinden oluşturulmuştur. Katılımcılara yöneltilen sorular şu şekildedir:

- Geride neler bıraktınız?
- Orada bir gününüzü anlatır mısınız?
- Özel gün ve bayramlarda neler yapardınız?
- Geride kalan veya başka yerlere göç eden kişiler ile (akraba, tanıdık, arkadaş vb.) konuşurken nelerden bahsediyorsunuz?
- Gocmen olarak yaşam alanınızda geçmişti hatırlatan nelere yer veriyor, neler yapıyor, neler yaşıyorsunuz?
- Geldiğiniz yer ile ilgili hafızanızı yokladığınızda, zorladığınızda neler hatırlıyorsunuz?
- Rüyalarınızda neler görüyorsunuz? Geçmişe dair yaşadıklarınızı, evinizi görüyor musunuz? Anlatır mısınız?

Araştırma içerisinde, yazı temelli raporlar ve kurumsal dokümanlar olarak adlandırılan çeşitli raporlar taranmış ve İl Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verileri baz alınarak doküman incelemesi yapılmıştır. Bunun yanı sıra katılımcıların getirdikleri hatırlama nesnelere ve fotoğraflar (duvar tabloları, cemedani (*bir tür baş sargısı*), kahve arabası fotoğrafı, Suriye'de ve Türkiye'de yaşadıkları eve ait fotoğraflar) araştırmanın yorumlanmasına katkı sağlamıştır.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada elde edilen veriler fenomenolojik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Araştırmada tematik kodlama ve sınıflandırma yolu ile düşünceleri betimlemeyi amaçlayan (Neuman, 2014, s. 481-485) tümevarımsal tematik analiz tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın veri analizi kısmında; kod, alt kategori, kategori ve tema belirlenirken tematik kodlama yapılmış, bunun yanı sıra sonuçlar içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi aşamasında: Süreç ve inceleme esnasında verilerden çıkarılan kavramlara göre yapılan kodlama kullanılmıştır. Bu kodlama; belirli kuramsal temeli olmayan konularda yapılan araştırmalar için geçerlidir. Veriler tümevarımcı analizden geçirilir ve kodlar doğrudan verilerden elde edilir (Sığırı, 2018, s. 289). Çalışmada süreç ve inceleme esnasında verilerden çıkarılan kavramlara göre kodlama yapılmıştır. Kodlardan sonra temalar bulunurken tematik kodlama gerçekleştirilmiştir. Tema ve kategoriler arasındaki ilişkiler hafıza ve göçmen bağlamında ele alınmıştır. Kod, alt kategori, kategori ve tema MAXQDA paket programı kullanılarak yorumlayıcı içerik analizi yapılmıştır.

Araştırmanın; konu, grup, süreç ve deneyimlerle ilgili olarak şimdiye kadar Suriyeli göçmenlerin hafızasını inceleyen bir çalışmanın yapılmamış olması sebebiyle, keşfedici bir araştırma olduğu söylenebilir. Tesadüfi olmayan, amaçlı örneklemde keşfedici araştırmanın yapılması geçerlilik ve güvenilirliği artırmaktadır. Araştırmayı geçerli ve güvenilir kılan hususlar; katılımcı teyidi, katılımcılarla uzun süre etkileşim, üçgenleme ve uzman incelemesidir. Veri üçgenlemesiyle de geçerlik, güvenilirlik ve verinin çeşitliliği sağlanmıştır.

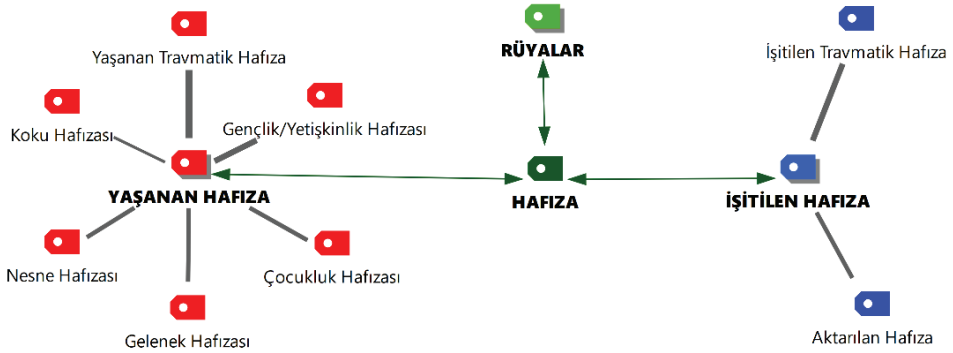
Sınırlılıklar

Araştırma süreci Covid-19 pandemi sürecinde yürütüldüğü için bazı katılımcılarla evin dışında görüşme yapılmıştır. Dil bariyerinden ötürü tercüman eşliğinde yapılan görüşmeler için tercümana önceden literatür ile ilgili okumalar verilmiştir. Tercümanın Suriye Türkmeni olması, sahayı bilmesi, coğrafyaya yetkin oluşu ve kültürü analiz edebilme yeteneği avantaj sağlamıştır. Araştırmacı, tercümanla birlikte daha önce Türk Kızılay çatısı altındaki Suriyeli ve diğer göçmen gruplarla ilgili projede üç sene boyunca bilfiil sahada beraber çalışmıştır. Bu tecrübe görüşmeleri anlaşılır kılmış ve araştırılmak istenen soruları daha net ifade edip, mülhaza edebilme imkânı sağlamıştır.

Katılımcıların savaş mağduru olması ve travmatik hafızanın baskınlığı sebebiyle görüşmedeki bazı soruların cevaplarının alınırken ve anlama aşamasında zorluklar yaşanmıştır. Araştırma İstanbul ili örnekleminde gerçekleştirilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde öncelikle araştırma grubunda yer alan Suriyeli göçmenlerin hafızayı işleme ve hafızayı deneyimleme durumları karşılaştırılmıştır. Yapılan fenomenolojik araştırma keşfedici bir yolla sonuçlandırılıp, raporlaştırılmıştır. Araştırma kapsamında yönetilen sorulara verilen cevaplar incelenmiş, oluşturulan kodlar ve kategorilere bağlı olarak göçmen hafızası bağlamında üç adet tema belirlenmiştir. Şekil 1'de görüldüğü üzere hafıza ile ilişkili olan temalar; yaşanan hafıza, işitilen hafıza ve rüyalar. Örüntüde tema ve kategori arasında bulunan çizgilerin kalınlığı, kategori altında yoğunlaşan kodlara göre değişiklik göstermektedir. Kalın çizgi; görüşmelerin analizi sonrası tespit edilen kodların sıklığını temsil etmektedir.

Şekil 1. Göçmen hafızasına dair tema ve kategoriler.

Yaşanan Hafıza

Araştırmada ilk olarak tespit edilen tema “Yaşanan Hafıza”dır. Yaşanan hafıza alt başlıklarda görüleceği üzere bireyin toplumsal hayatta deneyimlediği olaylara işaret etmektedir. Hafızanın toplumsal ve bireysel olmak üzere iki ana odağı vardır. Yaşanan hafıza, salt bireysel olmadığı gibi salt toplumsal da değildir. Bunların kesişim kümesinde meydana gelir. Katılımcılardan gelen cevaplar sonucunda bu tema altında altı kategori, iki alt kategori belirlenmiştir. Bu kategoriler; “Yaşanan Travmatik Hafıza”, “Gençlik/Yetişkinlik Hafızası”, “Çocukluk Hafızası”, “Gelenek Hafızası”, “Koku Hafızası”, “Nesne Hafızası”dır. Yaşanan travmatik hafızanın alt kategorileri ise; “Suriye’de Baskı” ve “Suriye’de Ekonomik Durum”dur. Buna göre; yaşanan travmatik hafıza kategorisi ile ilgili 53, gençlik/yetişkinlik hafızası kategorisi ile ilgili 14, çocukluk hafızası kategorisi ile ilgili 13, gelenek hafızası kategorisi ile ilgili 12, koku hafızası kategorisi

ile ilgili 3, nesnelere kategorisi ile ilgili 18 ifadeye ulaşılmıştır. Ulaşılan ifadelerden bazıları aşağıda sunulmuş ve kategoriler derinlemesine incelenmiştir.

Yaşanan Travmatik Hafıza

Çalışmada ele alınan yaşanan travmatik hafıza, savaş sebebiyle ülkesinden ayrılan göçmenlerin göç sürecinde (kaçak-yasal yollarla) yaşadıklarıyla, ülkelerindeki savaş ortamından etkilenmeleriyle ve göç ettikleri ülkede karşılaştıkları olaylarla ortaya çıkmaktadır. Savaş mağduru bireyler aldıkları fiziki ve psikolojik darbeleri hayatları boyunca taşımaktadırlar. Yapılan görüşmeler sonrasında bu bağlamda oluşturulan yaşanan travmatik hafıza kategorisi ile ilgili örnek katılımcı ifadeleri şu şekildedir:

“Ben 6. sınıftayken üç ay okula gidemedim. Okuldan dönerken caddeden karşıya geçeceğimde arabayla silahlı kişiler insanları vuruyorlardı. Babamın arkadaşının kliniğinde saklandım. Babam da hapisanede idi. Üç ay hapiste kaldı.” (K8). Katılımcının içerisinde bulunduğu savaş ve çatışma durumu travmaya uğramasına sebep olmuştur. Travma yaşayan birey, travmaya uğradığı mekânı terk ettiğinde dahi o anları hatırlamakta, hatırlarken tekrar inşa etmektedir.

“Yatak odam yeniydi bomba düştü ve yandı. Çocuklarımın eşyaları, oyuncakları da öyle. Hatta biraz birikimim vardı o bile içinde kayboldu gitti. O kadar bomba atıldı ki mekândan nefret ediyor hatırlamak bile istemiyoruz, savaşın tamamını unutmak istiyorum. En yakınlarım öldü, onların cesedini taşıdım. Her gün uçak etrafımızda dönerdi. Çocuk kaçırma olayları oluyordu. Fidyeye talep ediyorlardı Organ mafyası gibi ya öldürüp organlarını satıyor ya da parayla geri veriyorlar.” (K12). “Güzel şeyler savaştan önceydi, savaş deyince aklıma direkt bombardıman geliyor. Odadan odaya giderken korkuyorduk.” (K5). Katılımcı savaş anında yaşadığı travmatik olayları anlatırken mekânı hatırlamak istememektedir. Çünkü travmatik anılar hafızaya geldiğinde o günkü kadar yoğun şekilde yaşanmasa da travmaya maruz kalan bireye olumsuz etki etmektedir. Savaş deyince direkt aklına bombaların geliyor olması, bu durumla yüzyüze gelmiş ve kurtulamamış olmasından kaynaklanmaktadır.

“Mahalleye saldırdılar, bıçaklarla girdiler herkes evlerinden kaçtı. Evimizin fotoğraflarını attılar, hiçbir şey kalmamış. Babam görmek istemedi. Ben evi bıraktığım gibi iyi hâliyle hatırlamak istiyorum diyor. Evin bazı yerleri, benim odam ve mutfak yanmış, çok üzülüm o fotoğrafları görünce.” (K8). Yaşanan travmatik hafıza kendisini mekânda var ederken, deneyimleri de dile getirir. Hatırlamak için yüzleşme gerekir. Genellikle savaş mağduru kişiler yıllar geçse bile geçmişle yüzleşecek, hatırlayacak cesareti ve gücü kendilerinde bulamazlar.

“Kim bana Suriye’ye döneceksin dese kâbus görüyorum. Bana işkence yaptıklarını görüyorum. Eşim geri dönecek miyiz deyince çok sinirleniyorum. Bu soru beni yoruyor,

zyyor, asla dnmek istemiyorum.” (K11). Katılımcı yaşadığı zor günlerden sonra travmatik hafızasında şartlanma yaşamaktadır. Travmayı yaşadığı yer, onun için ktdr ve acı veren anıların yuvasıdır.

“Buraya geldiğimizde büyük kızım uçak geçtiğinde korkuyordu bize sarılıyordu ama şimdi düzeldi, alıştı.” (K12). Savaş hatıraları olan yetişkin ve çocukların yaşadıkları travmatik anlara ait grntler ve sesler zihinlerinde bulunmaktadır. Yetişkinler ve çocukların uçak, bomba seslerinden psikolojik olarak etkilendikleri grlmştr. O ana gittiklerini ve yine saldırı olduğunu sandıklarını sylemişlerdir. Çocuğun zihninde var olan, hayal etme ve abartma, korku, kaygı ve muhtaçlık, olaylara müdahale edememe duyguları psikolojik olarak etkilenmelerine, kolay atlatamamalarına sebep olmaktadır.

“Bu hatıralar beni etkiliyor. Elimden geldiği kadar kt anılarımdan uzak kalmaya çalışıyor, güzel anılarımdan bahsetmek istiyorum. Savaş anılarını hatırlamak, anlatmak istemiyorum.” (K3). Katılımcılar lkeleriyle ve Suriye'deki hayatlarıyla ilgili sorular sorulduğunda genellikle hatırlamaktan, anlatmaktan kaçınma, bastırma yahut buraya dair iyilikleri abartma, yaşıyor oldukları için şükretme eğilimindedirler.

Yaşanan travmatik hafıza içerisinde Suriye'de baskıya dair anlatılar oldukça grlmektedir. Baskı, hiçbir zaman unutulmamıştır:

“Katım, yürüyerek Ürdün'e gittim. Suriyeli askerler kaçaklara ateş açıyorlardı.” (K1). “Her şeyi olduğu gibi bırakıp geldik. Savaştan, stresten ve baskıdan sadece canımızı kurtaralım dedik.” (K13). Katılımcının belirttiği gibi, sınıra giden gmen için askerler ve kaçakçılar tehdit olarak grlmektedir. Suriyeli gmenlerin birçoğunun tek derdi zulümden kaçmak ve yeni bir hayat kurmaktır.

“İstihbarat cami kapısında isimleri kaydediyordu. Üniversiteye gittiğimde konuşmak, fikirlerimi sylemek istiyordum ama yasaktı. Suriye'de en kt şey evde ve dışarıda: “sakın konuşma, duvarların kulağı var.” Szn duymaktı. Esad karşıtı konuşmak yasak ve korkutucuydu. Gündelik hayatı, normal şeyleri bile eleştirip konuşamıyorduk.” (K1). Düşünce ve fikir zgrlğnn olmaması, korku ve kaygının Suriyeli bireylerde yüksek düzeyde olması sebebiyle o günleri hatırlayan katılımcı gerginlik yaşamaktadır. Suriye'deki rejim karşıtlarının zgrlğnn kısıtlanması, yaşanan travmatik hafızada yer etmiştir. Duvarların kulağı var sylemi katılımcılar arasında oldukça yaygın bir şekilde Suriye'deki baskıyı tasnifte kullanılmaktadır. Suriye'de baskı gren her gmen, birbirine benzer yaşantıları deneyimlemiştir.

“Suriye'de rejim askerleri evlere giriyorlardı. Kızları kaçırmaya başladılar. Kızımı da kaçırırlar diye korktuk.” (K3). “Oğlumu kaçırdılar. 8 yıla yakın oldu çocuğum yok ve ne oldu, nereye gtrdler haberimiz yok. 15 yaşındaydı. Sınıra geldiğimizde fidye verelim bulun dedik. Kandırıldık.” (K14). Katılımcıların ifadelerine bakıldığında; iletişimsizlik,

rejim baskısı ve korku, kaygı görülmektedir. Bunun yanı sıra; kaçakçılar, rüşvet, fidyeye, çocuk kaçırma, rejim tarafından yakalanma, evlerinin yağmalanması/eve zorla girilmesi gibi konular hafızalarında yer edinmiştir. Askerlik çağına gelenler ve akrabası hapiste olan kişilerin can güvenliği yoktur. Suriye'deki mevcut baskının içerisinde yaşamını sürdürmeye çalışan fakat imkân bulup bu baskıdan kaçan Suriyeli göçmenlerin ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, bu olaylar hafızalarında travma olarak yer etmiştir.

Suriye ve Türkiye'deki ekonomik durum Suriyeli göçmenlerin hafızalarında deneyimlenerek ve tekrar inşa edilerek, yaşanan travmatik hafızanın bir parçası haline gelmiştir. Katılımcılara göre:

“Burada ancak ihtiyaçlarımızı karşılıyor. İhtiyacımız olan eşyayı almadan hesap yaparız. Orada yapmazdık her şeyimiz vardı.” (K3) “Suriye’de her şeyim sıfırdı. Buradaki ikinci el, bazen çalışıyor bazen çalışmıyor.” (K3) “Biz maddi olarak çok iyiydik. Şu an evimin içinde sadece ihtiyacım olan şeyler var.” (K13). Genellikle Suriye’nin şehir bölgelerinden gelen katılımcıların oradaki ekonomik durumlarının iyi olduğu görülmektedir. Kadın katılımcılar daha çok ev eşyalarından, mutfak malzemelerinden bahsederken, iş hayatında ve buna bağlı olarak ekonomik hayatında farklılık yaşanan erkek katılımcı kendisini şu şekilde ifade etmektedir: “Burada çalışma şartları zor. Suriye’de istediğimiz saatte gider gelirdik. Kendi iş yerim vardı. Ustaydım herkes gelip bana soru sorardı, burada öyle değil. Emrediyorlar, emreden kişi oğlumdan daha küçük.” (K7). Suriye’de ustayken, herkes ona fikir danışırken burada çırak olarak emredilmesi katılımcıyı olumsuz anlamda etkilemekte ve kimlik çatışması yaşamaktadır. İyi durumdayken kötü duruma düşmek, yaşanan travmatik hafızaya etki etmektedir. Suriye’deki ekonomik refahın kaybedilmesi, travmatik hafıza içerisinde yer alan “kayıp süreci” olarak değerlendirilebilir.

Gençlik/Yetişkinlik Hafızası

“Hafıza kendisini zaman ve mekânda var eder” gerçeği üzerine, Halbwachs hafızanın toplumsal çerçeveleri kuramında, hatırlamayı ve geçmiş düşüncesini gündelik hayatta belirleyen şeyin akan zaman olduğunu söylemektedir. Schachtel, “yetişkinlerin kendi hayatlarında başlarından geçen şeyleri değil, geleneksel olarak başlarından geçmiş olması gerektiğini öğrendikleri şeyleri anımsadıklarını anlatır” (Schudson, 2007, s. 193). Göçmenin gençlik/yetişkinlik hafızası da bu ikilem arasında gidip gelmektedir. Savaş travmaya sebep olduğu için, gençlik/yetişkinlik hafızası bazen yer değiştirmekte, bazen anımsanmamakta bazen de hafızanın kolektif olan, grup ve akrabalıkla öğrenilen tarafı ile günümüze taşınmaktadır. Yaşanan hafıza içerisinde yer alan gençlik/yetişkinlik hatıralarındaki ana mesele yine savaş öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Gençlik/yetişkinlik hatıralarına dair göçmenin hafızası, zamanı ve mekânı, yaşanmışlıkları, olayları, unutmak istediklerini ve istemediklerini barındırmaktadır. Yaşanan hafıza içerisinde yer alan gençlik/yetişkinlik hafızasına dair katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Eskiden Arap evleri vardı. 15 yaşına kadar avlulu evde yaşadım. Annem dedemlerle otururdu. Anne ve babamın ayrı odaları vardı. Ben kardeşlerimle birlikte anneannemle yataurdım. Komşularla aile gibi olmuştuk. Evler yakındı. Komşu bir şey dediğinde işitirdik, aynı şekilde onlar da bizi işitirdi. Şimdi hatırlarım eski zamanları.” (K2). Katılımcı eski Arap evlerini anlatırken daha çok sosyal ağlardan ve komşuluk ilişkilerinden bahsetmektedir. Katılımcı geçmiş günleri hatırladığında, mekâna bağlı olarak ilişkileri de zihninde onarmakta, yeniden inşa etmektedir. Hafızaya içkin olan deneyimlenmiş hatıralar ve yaşantılar, belli bir izlek rehberliğinde yaşanan hafıza içerisinde yerini almaktadır.

“Bizim Şam'da sosyal hayat -devlet dışındaki halkın hayatı- çok güzeldir. Daha sıcak ve aktiftir. Burada sosyal hayat biraz soğuk ve stresli. Bizim ülkede, ev kira değil, müstakil evimiz, arabamız, çiftliğimiz var. Orada Kimya okuduğum için çiftlikte deney yapıyordum. Sağlıklı hayat yaşadım. Hava ve yemekler çok güzel, sağlıklıydı. Hepsi organikti.” (K1) Katılımcı oradaki sosyal hayatın akışkanlığından ve halkın yaşam standartlarından bahsetmektedir. Komşuluk ilişkileri, evin biçimi, oradaki hayatı anlatırken aslında burada bu hayatı yaşayamadığını ve bulamadığını ifade etmektedir. Katılımcılar sosyal hayat, mekân ve gençlik/yetişkinlik hafızalarını yoklarken bir kısmında aile özlemi açıkça belirtmektedir. Aşağıdaki örneklerde buna işaret edilmektedir.

“Kafamı yastığa her koyduğumda vatanım, ailem aklıma geliyor.” (K12). “Kişileri, evimi, yatağımı ve yastığımı zlyorum. Kardeşlerimi orada bırakıp geldim. Buradaki yatak oradakinin yerini tutmuyor. Buraya gelmeden önce evin önüne bahçe yapmışım. İçimde hep kavga var. Orada olmak istiyorum. Pencerede oturunca bahçeye eve bakardım, buraya gelirken onu düşünüp ağladım.” (K3). Katılımcıların yetişkinlik anıları Suriye'ye özgüdür. Katılımcı nesnelere ve nesnelere biricikliği üzerinden dile getirdiği durum özelinde Suriye'deki nesneye atıf yapmaktadır ve mekân ile nesneye anlam yüklemektedir. Yükleğiği anlamı Türkiye'deki nesnelere ve mekânlar karşılamamaktadır. Bu sebeple ruhsal olarak gelgitler, kavgalar yaşamaktadır.

Gündelik hayat pratikleri/rutinleri özellikle gmen kadınların hayatının büyük bölümünü kapsamaktadır. Kadın katılımcılar günlerinin büyük bir kısmını ev işleri, çocuklarla ilgilenme, kurslar yahut akraba ziyaretleriyle geçirmektedirler. Suriye'de gündelik hayat ve pratikler Türkiye'de değişime uğramıştır. Gmenler hem Suriye'de hem de Türkiye'de hafıza üretmeye devam etmektedirler. Anılar, hatıralar olduğu gibi bastırma, ret, inkâr gibi durumlarla da karşı karşıya gelmektedirler. Katılımcıların, kabul ettikleri iyi anılar savaş öncesi yaşantılarına aittir. Kötü anıları hatırlamak istememesi, burada yeni bir topluma ve hayata uyum sağlamak isteğinden kaynaklanmaktadır.

Çocukluk Hafızası

Suriye savaşı başladığında yetişkin olan katılımcıların çocukluk hafızaları savaşı barındırmamaktadır. Göçmenlere Suriye’deki çocukluk hafızasına yönelik sorular sorulduğunda genellikle hepsi güzel anılardan, mekânlardan, olumlu yaşam şartlarından, arkadaşlarından, ailelerinden bahsetmişlerdir ve şunları söylemişlerdir:

“Avluda oyun oynadığım, bisiklete bindiğim, avlunun etrafında dolaştığım, kardeşlerimle satranç ve başka oyunlar oynadığım aklıma geliyor. Çeşme vardı, çok güzeldi. Babam çeşmenin orayı düzenlemişti, ortasına da top koymuştu. Çeşmeden su geldikçe o küçük top iner kalkardı.” (K3). Çocukluk hafızası içerisinde oyunları ve akran grup ilişkilerini barındırmaktadır. Çocukluk hafızası olayları direkt resmeder. Katılımcı çocukluk hafızasından bahsederken iyi ve güzel zamanlara vurgu yapar çünkü orada acı ve savaş yoktur.

“Evde kardeşlerimle iyi anlaşıyordum. Beraber oyun oynardık. Bütün sırlarımızı paylaşırdık. Aynı odamız yoktu. Ya çekyat ya da yatakta yatardık.” (K2). Katılımcı kardeşleriyle olan ilişkisini anlatırken, çocukluk hafızasının şekillendiği evin özelliklerinden bahsetmektedir. Çünkü hatırlama, zaman ve mekânda gerçekleşmektedir.

“Babamın üç hanımı vardı. Büyük bir evdi. İki bölüm vardı birinde biz diğerinde üvey anne otururdu. Küçükbaş hayvanımız vardı. Annem biz acıttık deyince ekmek, soğan, zeytin verirdi onları yedik. Avlulu evde yaşıyorduk.” (K14). Katılımcının çocukluk hafızası aile yapısı hakkında bilgi vermektedir. Çocukluk hafızası yoğun şekilde aile ile ilişkilidir ve evin içerisiyle beraber eve yakın yerlerde oluşmaktadır.

Görüldüğü üzere katılımcılar, avlulu ev fenomenine ve beraberlik formuna sıkça atıf yapmaktadırlar. Çocukluk hafızalarında yer eden anılar, aile yaşantıları ve kültürleri hakkında bilgi vermektedir. Çocukken kendilerini özgür ve mutlu, huzurlu hissetmektedirler. Halbwachs’in toplumsal hafızanın çerçeveleri kuramından da yola çıkarak, çocukluk anılarının aile denilen en küçük grubun inşasıyla yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Çocukluk, muğlak olabildiği gibi netlikler de barındırır. Çocukluk hafızası için katılımcılar şunları aktarmışlardır:

“Çocukken sokaklarda oynuyorduk. Şimdiki çocukların oyunları bile değişti. Çok güzel çocukluk geçirdim. Top oynuyorduk sokaklarda. O evler yıkıldı. Oradan geçtiğim zaman çocukluk anılarım aklıma gelirdi” K(10). Katılımcı çocukken oyun oynadığı yerleri hatırlıyor, bugüne dönüp oradan geçtiğinde ise geçmişe gittiğinin vurgusunu yapıyor. Çünkü hafıza, mekânla kurulan bir bağıdır. Hafıza, mekânın bir örüntüsüdür. Katılımcıların aşağıda dile getirdiği anılarda bu durum net olarak görülmektedir.

“Coğrafi olarak yer değiştirdiğimi fark etmedim. Dedelerimin anlattıklarını yaşıyorum. Onlar Osmanlıdan çok bahsederlerdi. Türkiye’den hacca gidenler Suriye’den geçtikleri için çok karşılaşıyorduk. Türkler hakkında bilgimiz vardı. Bayraktar, Aslan, İstanbullu, Urfalı, Diyarbakırlı, Antepli gibi soy ismi olan bir sürü aile vardı bizim orada. Suriye’ye

Türkiye'den gelen, göç eden çok aileler vardı. Onlarla konuşurduk.” (K9). Suriye-Türkiye topraklarının coğrafi olarak yakınlığı, kültürleri de zaman zaman ortak paydada buluşturmuştur. Katılımcının göç ettiğinde coğrafi olarak yer değiştirdiğini anlamamış olması bu benzerliklerden kaynaklanmaktadır. Katılımcı göç sonrası yabancılaşma, yadırgama, uyum sorunu yaşamadığını ifade etmektedir.

Gelenek Hafızası

Gelenek hafızası kategorisi göçmenin kültürel kodlarıyla yakından ilişkilidir. Suriyeli göçmenlerin kırdan ve kentten gelmeleriyle ilişkili olan gelenek hafızası genellikle yemek, bayram ritüelleri, tarih kokusu kavramlarını içerisinde barındırmaktadır. Katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“O yemekleri yiyince oradaki günleri hatırlıyorum. Kendi evimde yaptığım yemekler aklıma geliyor.” (K4). Yemek, hatırlatıcı bir argümandır. Yemek yediğimizde çok beğendiğimiz ya da tiksindiğimiz bir yemeği hatırlamamız olasıdır. Göçmenin hafızasında yemek, kültürel bir yere sahiptir. Suriye'ye ait olması göçmen için onu anlamlı kılmaktadır. Suriye yemeklerini yediğinde vatanını hatırlaması da yemeğe yüklenen “oraya ait olma” hissiyle alakalıdır. Katılımcının bahsettiği yemek yeme alışkanlıkları ve seçimi içerisinde Suriyeli olmayı barındırmaktadır.

“En güzel anım, cuma günleri ailenin toplanması, düğünlerde vs. köyün toplanmasıydı. Evlerde toplanılır, yemekler yapılırdı.” (K12). “Bayramda bütün aileyi davet ederdim. Erkekler kadınlar ayrı toplanırdı. Tatlıdan ziyade baklava, Nablusi baklavası, onu güzel yapardım, özellikle onun için gelirlerdi. Salavatlar getirirlerdi.” (K2). Kolektif bilincin oldukça yüksek olduğu geleneksel topluluklarda yemek tıpkı katılımcının bahsettiği gibi birleştirici bir unsurdur. Gelenek hafızası, çoğunlukla tekrarlanan davranışlar, kabuller üzerinden üremektedir. Gelenek hafızasının oldukça yoğun yaşandığı günlerden birisi de bayramlardır. Bayramların ortaya çıkardığı ritüeller hafızanın geleneksellelikle ilgili kısmında depolanır.

Gelenek hafızası çoğunlukla ritüellerden oluşmaktadır. Katılımcılar Suriye yemeklerini yiyince oradaki günlerini hatırlamakta, yemekler “evinde olmayı” hissi vermektedir.

“Bayramda kahve yapılır, mırra. Burada içmesem bile o günleri hatırlamak için yapıyorum.” (K1). Katılımcının Suriye'deki yaşantısını hatırlamak ve kültürünü unutmamak, devam ettirmek için mırra adlı kahveyi Türkiye'de de yapması, gelenek hafızasının belirli ritüeller üzerinden devam etmesine örnek teşkil etmektedir.

“Kıyafetleri aldığım yerleri hatırlıyorum. Suriye'de bayramda aldıklarımı burada giyince o günleri, bayram günlerini hatırlıyorum.” (K2). Katılımcı tıpkı katılımcı 1'in yemekleri yediği zaman orayı hatırlaması gibi bayramlığını giydiğinde ortak hisleri paylaşmaktadır.

“Bayramlarda mezarlık ziyaretine giderdik. Su döker temizledik. Buraya benzer şeyler.” (K2). Mezarlık ziyaretleri de bayramın vazgeçilmez ritüellerinden biridir. Çoğunlukla Suriye’ye dair kabul ettikleri ve yaşatmaya çalıştıkları şeyler, bireylerin ülkelerindeyken deneyimledikleri ve kültürlerine ait olan gerçekliklerdir. Gelenek hafızası, sürdürülebilir ve değişime uğrayabilir bir özelliğe sahiptir. Fakat Suriyeli göçmenler gelenek hafızasını ve geleneği, kimliklerini kaybetmemek ve eskiyi unutmamak için her daim canlı tutmaya çalışmaktadırlar.

Nesne Hafızası

Yaşanan hafıza, içerisinde somut varlıkları ve ona dair anlamları da barındırmaktadır. İnsan için anlamlı olan nesnelere hafızayla yakından ilişkilidir. Katılımcıların çoğu aceleyle ve mecbur kaldıkları için ülkelerini terk etmişlerdir. Göç süreçlerini ve vatanlarını hatırlatan nesnelere şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Elbise, pasaport ve cep telefonu getirdim. 4 cep telefonu ve hafıza kartı vardı yanımda sadece.” (K1). “Kıyafetleri getirdim, çünkü Türkiye’de satın almamız zordu. Burada ilk etapta gidip nerede bulacağız diye düşündük.” (K2). “Sadece arabayı sattığımda elime geçen parayı ve bir de fotoğrafları getirdim.” (K3), “Sadece çocuklarıma bir iki kıyafet getirdim. Çocukların resmini getirdim.” (K4), “Hiçbir şey getirmediğimizde yalnızca çocukların kıyafetlerini getirdik.” (K5), “Önemli evrakları getirdik. Kızım arkadaşlarının mektuplarını, fotoğraflarını getirmiş.” (K10), “Sadece elbise getirdik. Hatta bizim resimlerin hepsini bıraktık. Nasıl çıktık kaçtık biz bile bilmiyoruz.” (K14), “Aile cüzdanı ve resmi evrakları getirdik. Getirebilsem evin tamamını getirmek isterdim.” (K15). Katılımcıların çoğunlukla kıyafet ve fotoğraf getirdiği görülmüştür. Suriyeli göçmenler hem kendi tarihlerini ve hatıralarını yanlarında getirmek hem de unutmaya meydan okumak için fotoğrafları beraberlerinde getirmişlerdir.

“Özel, kişisel fotoğraflarımı başkası görmesin diye aldım, getirdim. Onlar bizim kendi hatıralarımızdı.” (K3). Bu katılımcı ise fotoğrafları, evine giren başka kişiler görmesin diye almıştır. Burada nesnelere üzerinden mahremiyetin ve anıların paylaşılması istenmemesi gerçeği vardır.

“Oradan getirdiğim kıyafette, yediğim yemekte Suriye’yi hatırlıyor ve özlüyorum.” (K9). “Battaniye, kıyafet, fotoğraf ve bazı mutfak eşyalarını getirdik. O eşyaları gördüğümde, yemek yediğimde ülkemi hatırlıyorum.” (K7). Nesne hafızası yaşanan hafızanın nesneye aktarımı ile gerçekleşmektedir. Göçmenin hafızası, geçmiş ve bugünle uyum sağlayabilmek, hatırlamak ve unutmamak için hatıralara, nesnelere ihtiyaç duyar. Nesne “bir insan toplumu tarafından üretildiği ve tüketildiği anda, imal edildiği, belli kural ve ölçülere uydurulduğu anda anlam kazanmaktadır.” (Barthes, 1993, s. 165). Nesneye isim vermek, kullanmak, ona alışmak, bağlanmak ve ondan kopmak anlamlı bir süreci işaret eder. Nesnelere, göç sürecinde taşınabilirlik ve ihtiyaç duyulması açısından göçmenin bir parçası konumuna gelirler.

Görüldüğü üzere getirilen başlıca nesnelerin içerisinde elbise, kıyafet, cep telefonu, para, önemli evraklar, mektuplar, battaniye, mutfak eşyaları yer almaktadır. Katılımcıların, getirdikleri nesnelere gördükçe ve kullandıkça vatanlarını hatırlamaları, özlemleri nesnelerin hafıza ürettiğini göstermektedir. Assmann'da ve Halbwachs'de hatırlama figürleri olarak geçen nesnelere, bir nevi göçmenin anılarını yeniden inşa ettiği somut varlıklardır. Diğer katılımcılar ise bunlardan farklı olarak şunları ifade etmişlerdir:

“Buraya gelirken bir arkadaşım askere gitmeden önce bana bir baş sargısı vermişti, ismi cemedani. Onu yanımda getirdim. Suriye’de askere giden geri gelmez bizim orada. O yüzden bana hediye etti. O arkadaşım askerde vefat etti. Cemedaniye bakınca üzülürüm çünkü ondan bir iz, hatıra. Arada bir bakarım. Arkadaşımdı, dostumdu, beraberdik, aynı mahallede oturuyorduk.” (K13). Katılımcı arkadaşının ona vermiş olduğu nesneyi, arkadaşını ve dostluğunu hatırlamak için getirmiştir. Suriye’deki kargaşadan kaçarken cemedaniyi yanına alması, nesneye anlam atfettiğinin göstergesidir. Cemedani ile arkadaşını, toprağını, yaşadıklarını aynı anda hatırlamaktadır. Nesne hafızayı aktarma ve duyguları içselleştirme görevi görmektedir.

“Oradan gelirken sadece elbise ve sedef rahle getirdik. Rahleyi görünce oraları hatırlıyorum, Onu görünce evi ve kocamın kardeşlerine hediye ettiği günü hatırlıyorum.” (K2). Katılımcı, rahleyi her gördüğünde evini, o günleri, eşinin kardeşlerine başka bir rahle verdiği anı hatırlamaktadır. Nesne burada hafızayı etkin hale getirmekte ve anıları yeniden üretmek için aracı rol üstlenmektedir.

“Annem çarşıdaydı. Bardak satılan bir yerde büyük bir tabak gördü. Suriye’de de ona benzeyen şeyimiz vardı. Fiyatına bile bakmadan ona benzediği için hemen aldı. Biz burayı, yaşadığımız şeyleri oraya benzetmeye çalışıyoruz.” (K8). Katılımcı nesneye beraber, nesne hafızasını buraya taşımıştır. Orayı burada yaşatma imkânı yaratmak istemektedir.

Katılımcıların ifadelerinde de görüldüğü üzere; göçmenler eşyaya, nesneye ya da materyale kullanıldığı zaman ve mekân içerisinde bir anlam yüklenebilir ya da bu eşyalar taşındığında, zamanı ve mekânı kurucu bir nostaljik imge olarak yaşatmaya devam ederler. Nesnelere, hafızayı canlandırır, yeniden üretir ve deneyimlere anlam katarlar. Bu anlamda göçmenler için vatanlarını onlara hatırlatan herhangi bir obje bu kurucu rolü itibarıyla çok önemlidir (Birekul, 2017, s. 53). Orada gibi hissetme ve orayı burada yaşatma duygusu Suriyeli göçmenlerde bazen nesnelere aracılığıyla bazen de mekânlar aracılığıyla gerçekleşir. Katılımcıların getirmek isteyip getiremedikleri nesnelere de vardır. Örneğin: bir kadının çeyiz sandığı, çocuk oyuncakları, antikalar gibi. Getirilen nesnelere kadar getirilemeyen nesnelere de hafızaya dahil olmaktadır.

Koku Hafızası

İnsan beyni oldukça kompleks bir yapıya sahiptir. Koku hafızasıyla ilgili genellikle nörologlar yorum yapmaktadır. Bilindiği üzere hafızanın aşamaları vardır. Koku hafızasının epizodik hafıza içinde yer aldığı görülmektedir. Koku hafızası, daha önce deneyimlenmiş, hafızada yer alan bir ana, anıya işaret etmektedir. Kokuyla karşılaşılan an, yaşananlar otomatik olarak geri çağırılır ve hatırlama gerçekleşir. Uyarılar, örtülü ve örtük olmayan hafızayı harekete geçirir. Dünyada algılanan tüm kokuları oluşturan temel moleküllerin çeşitli kombinasyonları vardır. Koku, uçucu moleküllerin kimyasal olarak algılanmasıdır, buharlaşıp burnumuza ulaşacak kadar hafiftir. Kokular her yerdedir ve koku alma deneyimlerimiz aracılığıyla bilinçsizce çevremizle ilişkiler kurarız. Bu duygusal anılar, kokunun anlaşılmasından veya tanımlanmasından önce gelir ve bunlardan farklıdır. Tek bir koklama ile bir çocukluk olayına taşınabiliriz ve bu deneyimi, ilişkili koku manzarasıyla günümüze getirebiliriz. Otobiyografik koku ile uyandırılan anıların oluşumunda duygunun anahtar olduğu teorisini destekleyen Herz ve Engen, kokularla ortaya çıkan anıların “diğer duysal uyarılar tarafından uyandırılanlardan duygusal olarak daha güçlü görüldüğünü” ifade etmiştir (Leret ve Visch, 2017, s. 66). Hafızadan geri çağırma koku tanımlama ve koku tanıma ile ilerler. Suriyeli göçmenlerin ifadelerinde de görüldüğü üzere koku hatırlatıcı bir etkiye sahiptir ve hafızanın etkin elemanlarından birisidir. Kokunun hatırlatıcı etkisi oldukça yüksektir. Araştırma içerisinde katılımcılar ülkelerindeki hayatlarını genellikle yemekler ve şehrin kokusu üzerinden tanımlamaktadırlar.

“Suriye lokantalarına girince orayı hatırlıyoruz. Suriye’deki dükkanlardan ürünler getirdiler, ayrı bir tat geldi bana. Dokuz yıldır tatmadığım şey geri geldi. Koku da mesela. Baharat yoğun olduğu için kokular bana o zamanları, anılarımı hatırlatıyor. O yemeği yediğim zamanları, mekânları, ailemi hatırlıyorum.” (K8). “Şam’ın çok değişik bir kokusu vardı. Kim Şam’dan çıktıysa o koku içinde kalır, anlatılmaz sadece hissedirim orada yaşadığım için.” (K2)

İşitilen Hafıza

Araştırmada ikinci olarak tespit edilen tema “İşitilen Hafıza”dır. Literatürde işitsel hafıza ya da yankı belleği olarak karşımıza çıkan, duysal yollarla elde edilen hafıza türüdür. Araştırmada özgün olarak işitilen hafıza kavramı kullanılacaktır. İşitilen hafıza, hafızaya dair araştırmamızın savaş mağduru göçmenler üzerinde yapılması ve hafızaya sosyolojik açıdan bakmamızdan ötürü diğer çalışmalardan farklıdır.

İşitilen hafızanın Suriyeli göçmenlerin hayatında nerede durduğunu anlamak için katılımcılara sorular yöneltilmiş ve gelen cevaplar çerçevesinde iki kategori oluşturulmuştur. Bu kategoriler; “İşitilen Travmatik Hafıza” ve “Aktarılan Hafıza”dır.

İşitilen Travmatik Hafıza

Savaş mağduru Suriyeli göçmenler, uçak, bomba, patlama, silah seslerini işiterek travmaya maruz kalmışlardır. İşitilen hafızaya dair yaşadıkları olayları şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Aile bireyleriyle o günleri konuştuğumuzda çok kızgınlık duyuyorlar iyi ki buraya geldik çok şükür diyorlar ve orayı özlemiyorlar.” (K2). Katılımcı o günlere dair yaşadıklarını işittiğinde, yaşananlar konuşulduğunda kızgınlık duymaktadır. Konuşma içerisinde ifade edilen, hatırlatılan travma anlarına ve seslere dair açıklamalar göçmene rahatsızlık vermektedir.

“Haberlerde, Facebook'ta, medyada görüyor, etkileniyoruz. Yaralanma oluyordu, götüreceğimiz hastane yoktu. O günleri hatırlıyoruz. Uçak seslerini, bomba seslerini unutamıyorum.” (K12). Sosyal medya ve televizyonda görsel olarak uyarılan Suriyeli göçmenler, uçak, bomba ve patlama seslerini işitsel hafızalarında istemsiz olarak kodlamışlardır. Aynı uyaranla karşılaştıklarında yaşamış oldukları travma harekete geçmektedir.

“Son zamanlarda uçak sesini duyunca eşim bayılırdı. Bu sebepten dolayı da geldik.” (K16-Yaşanan travmatik hafıza). Uçak sesi savaş mağduru göçmenin hafızasında; tehlike, ölüm ve savaş vurgu yapmaktadır.

“Çocuklarım bomba sesinden korkuyorlardı. Okula bile korkudan gidemediler.” (K5-Yaşanan travmatik hafıza), “Buraya geldiğimizde büyük kızım uçak geçtiğinde korkuyordu bize sarılıyordu ama şimdi düzeldi, alıştı.” (K12-Yaşanan travmatik hafıza). Çoğunlukla çocuklarda daha büyük etkisi görülen işitilen travmatik hafızanın boyutu tehlikeden uzaklaşıldığında dahi devam etmektedir. Özellikle çocukların dünyasında oldukça yıkıcı etkilere neden olabilmektedir.

İşitsel hafıza; sesli konuşmaları, müzikleri, konuşmaları duyma, algılama ve hatırlama becerisidir. İşitilen travmatik hafıza, işitsel hafızanın özelliklerini taşısa da araştırmamız içerisinde olumsuz, negatif olanı barındırmaktadır. Travma, daha önce de belirttiğimiz gibi kişinin hayatında meydana gelen, kişiyi olumsuz etkileyen olaylar bütünüdür. Görüldüğü üzere işitsel travmatik hafıza daha çok uçak, bomba, füze sesine maruz kalmakla ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların hafızasında yer edinen bu durum, daha çok çocuk ve kadınlarda gözlemlenebilmektedir. Türkiye’de güvenli evlerde yaşarken dahi uçak sesini duyup korkmaları travmanın etkisinin sürdüğünü göstermektedir. İnsanlar gördükleri, yaşadıkları şeyleri hafızalarında barındırdıkları gibi işittikleri iyi ve kötü anıları, anları, sesleri de barındırırlar. Savaş söz konusu olduğu için korkutucu seslerin hafızaya yerleşmesi sonucu işitsel travmatik hafıza ortaya çıkmıştır. O günler konuşulduğunda, işitildiğinde kızgınlık duygusunun ortaya çıkması da travmayı tetikleyici olarak görülebilir. Ses, hatırlatıcı bir uyaran olarak işitsel travmatik hafızayı harekete geçirmektedir.

Aktarılan Hafıza

Portelli'ye göre; bellek çalışmaları özellikle bireysel olanla toplumsal olanın kesişme noktasına eğilir ve bireysel yaşam öyküsü anlatıları (sözlü tarih), otobiyografi, biyografi, popüler kültür, medya, sanat, mimari, mekân, objeler, beden gibi alanlarda belleğin izini sürer (Neyzi, 2011). Aktarılan hafıza, bireyin toplumsallığı ve bireyselliği üzerinde şekillenir. Hafıza aktarımının ve geçmişin bugüne taşınmasının aracı, yazılı kültür olduğu kadar ilk başta sözlü kültürdür. Sözlü kültür; taşıyıcı konumundadır ve hafızayı önemli kılar. Geleneksel olanın kaybına yönelik bir nostalji de belleğe yönelimin nedenlerindedir (Nora, 2006). Hafızanın geçmişten bugüne aktarımı kişiler ve yazılı yazısız kaynaklar tarafından olmaktadır. Geçmiş aktarıldığında, bugün yeniden inşa edilir ve hafıza diri tutulmuş olur. Suriyeli göçmenlerin aktarılan hafıza yoluyla kendi kimliklerini oluşturup, sürdürdükleri gözlemlenmiştir. Aktarılan hafıza içerisinde; gelenek, görenekleri, milli özellikleri, tarihi, gündelik hayatı, ekonomiyi, siyaseti, bir insanı etkileyen her şeyi barındırmaktadır. Katılımcıların aktarılan hafıza deneyimleri şu şekildedir:

“Ona oraları anlatıyorum. Suriye bayrağını bilmiyor Türkiye bayrağını biliyor. Oranın fotoğraflarını gösteriyorum, çocukluk anılarımı, kardeşlerimi anlatıyorum. Hafızayı taze tutmak için.” (K1). Katılımcı, çocuğunun hafızasındaki kimlik, dil, vatan ve Suriyeli olma bilincini diri tutabilmeye çalışmaktadır.

“Geçen kızlarla Suriye'nin illerini sayıyorduk. ‘Halep Suriye'nin mi acaba?’, ‘Lübnan nereye bağlı?’ diye sordular, şaşırdık, bilemediler. Artık orayı unutuyorlar. Burada 81 ili sayarız ama orayı unutuyoruz. Normal tabii. Suriye’de hiç okula gitmediler burada eğitim gördüler, çok büyük bir fark oldu. Oradaki yerleri unutmaman lazım az da olsa hafızamızda kalmalı diyoruz.” (K4). Katılımcı okula giden çocuklarının sosyal hayat içerisinde Türkiye’ye uyum sağladıklarını söylemiştir. Suriye’de okula gitmedikleri için Türkiye’deki okul sistemine ve Türkçeye kolay adapte olmuşlardır. Fakat bu süre zarfında da geldikleri yere dair hafızalarında muğlaklıklar vardır. Anne baba bu muğlaklıkları gidermek, çocuklarına kimlik kazandırmak ve geçmişlerini unutturmamak için zaman zaman oralardan bahsetmektedirler. Anne baba hafıza aktarımı yoluyla çocuklarına tarihlerini ve kimliklerini taşımaktadırlar. Bu bir nevi koruyucu yöntem olarak unutmaya karşı tekrarlanan hatıraların korunmasıdır.

“Biz Arapça konuşuyoruz, yemeklerimiz oranın. Küçük çocuklara ülkemizden geleneklerimizden bahsediyoruz unutmasınlar diye. Biz yaşlıyız dönemeyiz ama onlar dönebilir.” (K7). Aktaran kişi, toplumsal ve bireysel hafızanın aktörüdür. Aktarılan hafıza nesilden nesile devam edecek ve yok olmayacaktır. Katılımcının hafızayı aktarmasının bir sebebi de geri dönme arzusudur. Savaş sebebiyle işgale uğrayan topraklarının bir gün kurtulup, çocukların vatana geri dönecekleri düşüncesi, oradaki gelenekleri öğrenmiş, unutmamış şekilde giden çocukların aynı şekilde devam ettireceklerini düşünmesindedir. Geri dönme umudu olmazsa yahut kalmazsa, kişinin

hayatı sürgüne dönüşmekte ve nostaljinin üzerine kurulduğu iki kavramdan kök salma ve kökünden sökülme ediminde kökünden sökülen, başka bir şekilde kök salan bir göçmene dönüşmektedir (Cassin, 2018, s. 51).

“Küçük kardeşim orayı bilmiyor hep ona anlatıyoruz biz şöyle yapardık böyle yapardık diye. O da onları yapmaya çalışıyor.” (K8). Katılımcının kardeşi aktarılan hafızadaki deneyimleri taklit etmekte ve o deneyimlere sahip çıkmaktadır.

“Ben küçükken dedemin hapishanede öldüğünü bilmiyordum. Annem babam anlatmazdı, okula gidip ‘dedem İhvan’ dandı, o yüzden öldü’ dersem diye. Öyle dediğim zaman istihbarat hemen eve gelirmiş çünkü. Mısır olayları bizden önce oldu, babam bizi topladı anlatmaya başladı. Dedeniz sadece ilahiyat okuduğu için soruşturma açılıyordu dedi.” (K8). Hafıza aktarımları olayların yaşandığı zaman dilimlerine, tarihe ışık tutmaktadırlar. İstihbaratın baskısı korkusuyla ertelenen aktarım günü geldiğinde gerçekleşmiş ve katılımcı ve kardeşlerine miras kalmıştır. Hafıza aktarımında aile ve hikâyesi önemli yer tutmaktadır. Çünkü aktarılan hafıza, kültürel bellek oluşturur ve bu da geçmiş hatırlamanın yanı sıra kimliği sürdürme işlevini de yerine getirir. Bunun yanı sıra sözlü kültürün en önemli yanı olayların hikayeleştirilmesidir. Katılımcıların hafızasında hikayelerin yeri şu şekildedir:

“Sahabe mezarlıkları vardı onlara giderdik. Anlatılan hikayelerden o zatlara hatırlardık. Fatıha okurduk. Selahattin Eyyübi'nin makamına giderdik. Onu da hikayelerden hatırlıyorum.” (K2). Hikâyeler yalnızca kişinin kendisiyle alakalı değildir. Önemli şahsiyetlerin hayatları da aktarılan hafıza içerisinde yer alır. Bunun yanı sıra dini metinler, dini içerikli hikâyeler, öğretiler, ilmihâl ve adabı muaşeret kuralları da bu yolla aktarılır. Göçmenin aktarılan hafızasında bunlar özellikle kimliğin tamamlayıcısı ve kimlik kaybına, çatışmasına karşı önlemler olarak görülebilir. Aktarılan hafıza içerisinde Suriye-Türkiye yakınlığı, ortak tarih vurgusu da şu şekilde yer almaktadır:

“Osmaniye Halep'e bağlıydı. Gençleri asker olarak alıyor çalıştırıyorlardı. Halep Türkiye'ye bağlıydı. O şekilde dedem Türkiye'ye gelmiş. Çanakkale'de Suriyeli şehitler var.” (K10). “Benim dedemin amcası, seferberlik ilan edildiğinde Çanakkele'de şehit olmuş.” (K1) Aktarılan hafıza içerisinde daha önce işitilen travmatik hafızada ele aldığımız gibi korkuları da barındırır. Kötülüklerin tarihi de aktarılır. Aktarılan ve artık kemikleşmiş düşünce yapısına evrilen aktarımı katılımcı hafızasında saklamaktadır.

Görüldüğü üzere aktarılan hafıza, toplumsal olanı içerdiği gibi kişisel hafızayı da içermektedir. Bu karşılıklı birbirini besleme hâli bireyin toplum içindeki deneyimlerini ve yaşanmışlıklarını anlamlı kılmaktadır. Nora'nın (2016, s. 245) ifade ettiği gibi “Hafıza; tarihin temelini hatta insanlık tarihinin temelini oluşturur” ve tarih doğrulanmış bir hafızadır. Hafıza aktarımında nesnelere, mekânlar, hikâyeler, ritüel ve gelenekler, anlatılar, metinler önemli yer tutmaktadır. Anma toplantıları, belgeler, aile içerisindeki geçmiş anılar da aktarılan hafızayı oluşturmaktadır.

Rüyalar

Araştırmada üçüncü olarak tespit edilen tema “Rüyalar”dır. Rüya-hafıza ilişkisi göçmenin hafıza oluşturma biçimlerini açıklamaktadır. Bu temada travmatik hafızanın baskısı altındaki göçmenlerin, travmatik hafızası ve travmatize olmamış hafıza ile rüya ilişkisi incelenecektir.

“Rüyalarımnda Humus’u görüyorum. Evimizi, yaşadığımız yerleri, akrabalarımızı, yazın hep Tartus’ta aynı yerlerde gezerdik amcalarla, oraları görüyorum, özlüyorum. Annem babam kardeşlerim de rüyalarında orayı görüyorlar, hep konuşuyoruz.” (K8). Katılımcının belirttiği üzere, rüyalar daha çok istek ve arzuların yaşanması için uygun zemini oluştururlar. Rüyasında yaşadığı yeri, ailesini, akrabasını gören katılımcının özlem duygusu yaşadığı ve geçmişteki günleri unutmadığı görülmektedir.

“Rüyamda savaşın bittiğini geri döndüğümüzü, akrabalarımızı, sevdiğim dayımı (6 yıldır göremedim) görüyorum. Halep’in sokaklarını, bazen evi görüyorum.” (K13). Suriyeli göçmenlerin geri dönüş niyetlerinin sorgulandığı zamanlarda da savaşın biteceğine dair düşüncelerinin baskın olduğu görülmektedir. Bu sebeple düşüncelerinde yer alan geri dönüş rüyalarında da rastlanmaktadır.

“Rüyalarımnda daha çok ailemi görürüm. Genelde beraber oturduğumuz anları, bulduğumuzu görürüm. Her bayram gitmeyi düşünüyorum ama pandemiden dolayı (sınır kapıları) açılmadı. İçime işledi gidemediğim için.” (K16). Katılımcılarda ayrı kalınan aileye ve ülkeye dair yoğun özlem duygusu olduğu gözlemlenmiştir. Özlem duygusu genellikle beraber yaşanan anlar, yemekler, toplantılar, sokak, mahalle ve ev üzerinden dile getirilmektedir. İyimser rüyalardan bahseden katılımcılar olduğu gibi travmatik hafızası baskın olan katılımcılar, bu durumun rüyalarına yansıdığını ifade etmektedirler. Savaş yahut istismar mağduru bireyler, psikolojinin daha derinden incelediği bastırma gibi sebeplerle yaşananları bilinçaltına, rüyalara itmektedirler. Bazı katılımcılar rüyalarında kâbus görmektedir:

“Arkadaşlarımızı, akrabalarımızı görüyoruz. Kabuslar görüyorum. Asker geliyor beni arıyor. Evimize gelecekler diye korkuyordum. Orada da göürdüm burada da görüyorum. Bazen polis arabaları durduruyordu, arama yapıyorlardı. Bakıyorum cebimde kimlik yok. Bunları göürdüm”. (K9). Katılımcı Suriye’de maruz kaldığı muameleyi, hafızasında taşımakta, kâbus olarak adlandırdığı rüyalar toplumsal hayatta karşılaştığı gerçekliklerden oluşmaktadır.

“Kim bana ‘Suriye’ye döneceksin!’ dese kâbus görüyorum. Bana işkence yaptıklarını görüyorum. Eşim ‘geri dönecek miyiz?’ deyince çok sinirleniyorum. Bu soru beni yoruyor, üzüyor. Asla dönmek istemiyorum. Maalesef kötü anılar Suriye’deki iyi anıları hep sildi. En büyük sorun da burada. Evde oturuyorsun çocuk aç yemek veremiyorsun bunları hatırlıyorum. Annem ilaç alamadığımız için orada öldü. Küçük kızım ‘ekmek

istiyorum baba' dedi, ekmek yok dedim. Bunların hepsi Suriye'de oldu. Bunları düşününce sen söyle nasıl oraya döneyim. Rüyamda bunları da görürüm.” (K11 – Yaşanan Travmatik Hafıza). Katılımcının Suriye'de yaşanan kötü anıların oradaki iyi anıları sildiğini söylemesi, oraya dair gördüğü rüyaların büyük çoğunluğunun kötü rüyalar olduğunu göstermektedir. Suriye'deki sıkıntılı zamanlarda, çocuklarının isteklerini karşılayamayan ve annesini de imkânsızlıklar yüzünden kaybettiğini söyleyen katılımcı bugünleri, belki de o anları rüyalarında tekrar tekrar yaşadığını, gördüğünü söylemektedir.

“Ben çok zulüm gördüm. En yakınlarım öldü, onların cesedini taşıdım. Buradaki gibi acil, koruma vs. yok. Füze düşerdi, insanların kolu bacağı kopardı, başka yere götürürdük. Unutmak zor benim için. 4 sene savaşa maruz kaldık. 2012 yılında çok fazla bombardıman yaşandı. Ben matbaada çalışıyordum. Hep savaş, ceset ve bomba atılan anı görürüm rüyalarımda.” (K12- Yaşanan Travmatik Hafıza). Suriye'de zulüm gördüğünü, kolu bacağı kopmuş kişileri ve cesetleri taşıdığını söyleyen katılımcı, yaşadıklarını rüyasında tekrar gördüğünü ifade etmiştir. Yaşamış olduğu olaylar ve duygular kendisini takip etmiştir. Bu takip onu rüyalarında yakalamaktadır. Rüya da geçmişin görülmesi tekrarlama ve yeniden inşa etme süreçlerini de barındırmaktadır.

Halbwachs Freud'dan alıntılar yaparak rüyalarla ilgili analiz yapmaktadır. Freud, rüyadaki imgelerle kişinin derin anlam dünyası arasında bir ilişki yaratır ve kişinin kendi içsel tiyatrosunu yaşadığını söyler. Halbwachs ise: rüya anında imgelerin sembol gerçeklerin yerine geçtiğini ve tam olarak artık ne dışsal nesnelere ne de diğer insanlarla ilişkinin bulunduğunu, yalnızca kişinin kendisiyle ilgilendiğini söyler (Halbwachs, 2016, s. 40). Kişinin rüyasında toplumsaldan tam olarak kopmadan dikkatini kendine çevirmiş olması, bireysel ve kolektif hafızanın tartışmaya açılmasına olanak sağlamaktadır. Bunun yanı sıra rüyalardan sonra ortaya çıkan şeyin hafıza olup olmadığı da tartışılabilir. Halbwachs, *rüya anıları* kavramsallaştırmasında, rüya görülerek bir anıya sahip olunduğunu, muhafaza edilip canlandırıldığını, tanındığını ama uyanma anında bu anının zihinde yüzen imgelere dönüştüğünü söylemektedir (2016, s. 40).

Özellikle savaş mağduru katılımcıların rüyalarında gördükleri imgeler yaşadıkları ve içsel dünyalarında yaşatmaya devam ettikleri olayları barındırmaktadır. Göçmenler rüyaları tekrar tekrar yaşayarak aslında kendilerine göre bir imge dizisi oluştursalar da yaşamış oldukları gerçeklikler kümesi toplumsallıkla ilişkilidir. Rüyalar, gerçek vatanlarında gerçekleşir ama uyandıklarında başka bir ülkede ve toplumsal çerçeve içinde hayatlarını sürdürmeye devam ederler.

Sonuç ve Değerlendirme

Katılımcıların İstanbul'da geçirdikleri yıl ve yaşama deneyimleri, gündelik hayat pratikleri, Suriye'deki yaşamışlıkları, geçirdikleri yıl ve ekonomik durumları hafıza

ile olan ilişkileri bu araştırma için yol gösterici olmuştur. Bulgular sayesinde, savaş sonrası Türkiye'ye gelen Suriyeli göçmenlerin yoğun olarak yaşanan travmatik hafıza etkisi altında oldukları görülmüştür. Hafıza kavramı 20. yüzyılda Halbwachs'ın hafıza kuramıyla tekrar gündeme gelmiş ve "Hafızanın Toplumsal Çerçevesi" adlı eserinde bireysel ve kolektif hafızayı tartışmaya açmıştır.² Halbwachs'ın temellendirdiği hafızanın toplumsal çerçeveleri, araştırma içerisinde Suriyeli göçmenlerin hafızasını anlamak açısından yol göstericidir. Göçmen olmak belirli bir gruba dahil olmayı gerektirir. Dahil olunan grup her yerde ve her zaman kendi ortaklığı içerisinde kolektif bir bilinç ürettiği gibi, kolektif bir hafızayı da üretmektedir. Bunu hem mekân hem de zamanda gerçekleştiren gruplar ve grubun üyeleri arasında bir konsensüs vardır.³ Suriyeli göçmenler bir gruba dahildirler ve dahil oldukları grup vatanından göç etmiş, yeni yerleştiği mekâna, vatana uyum sağlamaya, varlığını sürdürmeye çalışan üyelerden oluşmaktadır. Suriyeli göçmenlerin hafızası gruba üyelikleriyle alakalı olduğu kadar, bireysel hafızalarıyla da ilintilidir. Grubu birleştiren; ortak tarih olduğu kadar, ortak savaş anılarıdır. Savaş mağduru Suriyeli göçmenlerin göç öncesinde, göç sürecinde ve göç sonrasında yaşadıkları deneyimler bir çerçeve oluşturmaktadır.⁴ Suriye'deki hayatları ile belirli bir toplumsal çerçeveye sahip olan göçmenler, göç ettikleri ülkelerin toplumsal çerçevelerine sığmaya çalışmaktadırlar. Gerek mekânsal gerek hafıza bağlamında uyum sağlama çabası, göçmeni değişime zorlamaktadır. Değişim ve dönüşümle hayata katılan ve artık göçmen olarak tanınan Suriyeli bireylerin hafızalarını oluşturma pratikleri değişmiştir. Suriyeli göçmenlerin hafıza biçimleri deneyimlerini ve yaşantılarını belirlemekte oldukça etkindir. Büyük resimde Halbwachs'ın hafıza kuramı ve diğer (Assmann, Connerton, Nora, Bachelard, Andreas Huyssen, Laura Jane Smith, Rodney Harrison ve David Lowenthal) araştırmacıların söyledikleriyle paralel olarak, göçmenin yaşam pratikleri ve deneyimleri göçmen hafızasının özelliklerini açığa çıkarmaktadır. Yaşam pratikleri ve deneyim hafızayla birlikte göçmenin davranışlarını, anlam dünyasını, hatıra ve anıların taşınırılığını şekillendirmektedir.

- 2 Durkheim'in öğrencisi olarak konuyu sosyolojizmden çıkarmış ve birey ile toplumsal olanın içerisine sokmuştur (Halbwachs, 2019). Halbwachs hafızayı, Bergson'ın ruh-beden düalizminin aksine, beyin fizyolojisi ve nörolojik açıdan ele almadan, onu sosyal koşullara bağlı bir organizma olarak görür (Assmann, 2001, s. 44). Hafıza yalnızca sosyal çerçevede sürdürülebilir ve anılar bu yolla hatırlanabilir der. Birey daima bir grubun üyesidir ve grup olduğu müddetçe hafıza etkindir. Toplumdan tamamen soyutlanmış bir bireyin hafızası yoktur. Zira, Halbwachs'a göre algısız bir hatırlama biçimi de yoktur (Sancar, 2016, s. 41).
- 3 Halbwachs, bireylerin anılarını oluşturan gruplardan bahseder. Bunlar dini gruplar, akrabalar, aile, sınıfsal topluluklardır. Anılar bireyin bu gruplara aidiyetiyle beraber hafızaya dönüşmektedir. En kişisel anılar dahi, toplumsal etkileşimle kurulur (Halbwachs, 2016, s. 43). Kolektif hafıza, toplumdaki farklı grupların hafızaları ile genel çerçeve uyduğu ölçüde genişler (Halbwachs, 1980, s. 82). Kolektif hafıza ve bireysel hafıza arasındaki ilişki Halbwachs'ın kuramında güçlü bir şekilde vurgulanmıştır; bireysel hafıza ile kolektif hafıza arasındaki bağ içseldir, içkindir; bu iki hafıza biçimi iç içe geçmiştir (Ricoeur, 2017, s. 437).
- 4 Geçmişin oluşması ve şimdiye taşınması için toplumsal çerçevelere ihtiyaç vardır. Geçmiş kendiliğinden oluşmaz, kültürel yapının ve temsilin sonucudur: her zaman özel motifler, beklentiler, umutlar ve hedeflerle desteklenir ve şimdiki zamanın çerçevesi ile biçimlendirilir (Assmann, 2001, s. 98).

Yapılan araştırmada Suriyeli göçmenlerin hafızalarına dair elde edilen üç temadan ilki yaşanan hafıza olarak isimlendirilmiştir. Bu tema altında katılımcıların yoğun şekilde dile getirdikleri hafıza türü yaşanan travmatik hafızadır. Savaş, sosyal ve psikolojik sonuçları olan bir olgudur. Katılımcılar, sosyal ve psikolojik olarak travmaya maruz kalmışlardır. Hafıza ile ilgili sorulan sorularda katılımcıların tümü yaşamış oldukları travmayı dile getirmişlerdir. McIsaac ve Eich'e (2004) göre travma sahibi kişiler travmatik olayı ya kendi yaşadıkları bir olaydan ya da gözlemci bakış açısından kendiliğinden hatırlarlar. Hatırlamalar neticesinde travmatik hafıza göç edilen mekâna ve zamana taşınmaktadır. Travmatik hafıza içerisinde daha çok savaş anıları, çatışma, terör saldırıları yer almaktadır. Yaşanan hafıza içerisinde yer alan gençlik/yetişkinlik anıları daha çok mekâna, sosyal ilişkilere ve akrabalığa vurgu yapmaktadır. Gezilen görülen yerler, bayramlar, ritüeller, ziyaretler bu zaman diliminde gerçekleşmiştir. Gençlik/yetişkinlik anıları, daha günceldir ve kolay hatırlanabilir durumdadırlar. Suriyeli göçmenlerin hafızalarında gençlik/yetişkinlik deneyimleri daima özlem içerisinde anılmaktadır. Çocukluk hafızası, muğlak olmakla birlikte hatırlanabilir. Burada daha çok aktarılan veyahut tasavvur edilen mekânsal ve zamansal olaylar hatırlandığı gibi gerçek yer ve mekân tasvirleri de yapılmaktadır. Katılımcıların çocukluk anıları yalnızca Suriye'ye aittir.

Gelenek hafızası, Suriye'deki adet ve geleneklere bağlı olarak gelişen ve bugün de hatırlanıp yaşatılmak istenen hafızadır. Nesnelere ise, hatırlama nesnelere olarak adlandırılabilirler. Nesne ve koku göçmen için, Suriye anlamına gelmektedir. Suriye'yi yanında getirmek, Suriye'yi duyumsamaktır. Hatırlama nesnelere, Suriyeli göçmenlere ait oldukları toprakları ifade etmektedir. Aile ilişkilerini, Arap olmayı, Suriyeli olmayı, evinin duvarını, ev içerisinde yaşadığı anıları, ritüelleri hatırlatmakta ve hatırları canlı tutmaktadır. Nesne, göçmenin hayatında dönüştürücü bir role sahiptir.⁵ Suriye'deki baskı ve ekonomik durum bireylerin yaşadığı hayatın bir parçasıdır. Bu aidiyet yaşanan hafıza içerisinde yerini almış ve deneyimlenen hayat göçmenin hafızasına yansımıştır. Suriye'deki baskı sebebiyle haklarından vazgeçen Suriyeli göçmenler, ekonomik durumlarının savaş öncesi çok iyi olmasına karşılık savaş sonrası kötü duruma gittiğini söyleyerek göç etme sebeplerinden biri olarak göstermişlerdir.

İştilen hafıza içerisinde yer alan iştilen travmatik hafıza savaşa dair anılardan, anlatılardan, seslerden, travmalardan beslenirken, aktarılan hafıza daha çok unutmaya karşı bir direnç anlamına gelmektedir. 1977 yılında Kırıkkale'de, TNT dolmuş tesislerinde çıkan yangın ve patlamadan 10 ay sonra Kılıç ve arkadaşları (Uslu, R., & Kılıç, E. Ö., 2000) patlamaya en yakın ilköğretim okulu öğrencilerinde travma sonrası stres bozukluğu belirtilerini araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda çocukların %46'sı olaydan "çok kötü" etkilendiğini, %47'si ruhsal etkilerin sürdüğünü, %44'ü hâla aklına

5 Çavuş (2019), Rene Girard'ın arzu modeli bağlamında dış göç romanlarında özne-nesne ilişkisini incelerken göçmenin nesne ile olan bağımlı açıklamaktadır.

geldiğini, %24'ü ise rüyalarında gördüğünü belirtmiştir. Hiç etkilenmediğini ve aklına gelmediğini bildirenlerin oranı %15'tir. Çocukların %4'ü olay sırasında Kırıkkale'de olmamalarına karşın etkilenme bildirmekte ve ruhsal belirtiler betimlemektedirler. Kılıç ve arkadaşlarının yaptığı araştırmada da görüldüğü üzere patlama sebebiyle işitsel hafızasına korku, kaygı yüklenen çocuklar, olay ve ses akıllarına geldiğinde kendilerini kötü hissetmektedirler. Savaş bölgesinde kalan çocuklar ve yetişkinlerde de bu tarz belirtiler görülmektedir. Çünkü işitsel hafıza, yaşanan olayları depolar ve anımsatan, benzeyen bir olay gerçekleştiğinde kişiyi daha önce yaşadığı deneyime götürür. Hafıza tartışmalarında ve katılımcıların hayatında büyük yere sahip olan rüyalar ise, bastırılmaz gerçeklikler olarak görülmektedir. Halbwachs'ın kuramında tartıştığı üzere rüyalar dahi toplumsal hatırlamanın ve hafızanın etkisi altındadır. Rüyaların da mekânı vardır ve bu mekân uzamsızdır. Taşınabilir, hatırlanabilir, sınırsız ve önceden deneyimlenmiş yahut deneyimlenmemiş anıları barındırır. Rüya içerisinde travmaları barındırdığı kadar umudu da barındırmaktadır. Göçmen rüyalarında özlemle karışık korku bulunmaktadır. Göçmen, orada olduğu kadar buradadır. Yurdu olduğu kadar yurtsuzdur. Rüyalar geçişken mekânları ve yer yer bulanık yer yer net hatıraları barındırmaktadır. Bu sebeple hafızanın bir uzantısıdır.

Araştırma boyunca Suriyeli göçmenlerin hafızasını ve deneyimlerini incelemek ve anlamak için hafızanın göçmenin Suriye'deki ve Türkiye'deki yansımalarına, ortaya çıkma biçimlerine, taşınırlığına ve hayatlarındaki etkisine odaklanılmıştır. Suriye ve Türkiye bağlamında ilerleyen konunun bileşenleri içerisinde kır ve kent ayrımı, Türkiye'de, İstanbul'da ikamet etme süresi de oldukça önemlidir. En az beş yıldır Türkiye'de yaşayan Suriyeli göçmenlerin; hafızalarının nasıl şekillendiği, hayata hangi noktalarda temas ettiği, hafızanın etkileri ve bu etkiler karşısında neler hissettikleri, yaşadıkları, deneyimledikleri, neleri hatırlayıp unuttuklarına dair anlamlandırma çabası verilmiştir.

Araştırma öncelikle savaş mağduru göçmenlerin hafızanın nasıl işlediğine dair farklı bir perspektif sunmuştur. Göçmenin hafızasını, yaşadığı deneyimlerden yola çıkarak anlamlandırmak ve içinde buldukları kimlikle hafızanın ilişkisel boyutunu ortaya koymak açısından yeni bir çalışma alanı ortaya koymuştur. Araştırmada göçmenin hafızasına yönelik getirilen açıklamalardan sonra Suriyeli göçmenlerin gündelik yaşantılarında ve nostaljik tarihlerinde hafızanın rolü araştırılmıştır. Suriye ve Türkiye'ye dair oluşan hafıza tek tek ele alınmış daha sonra aralarındaki ilişkisellik göçmenin anlam dünyası üzerinden açıklanmıştır. Araştırma, Suriyeli göçmenlerin hafızasını fenomenolojik desenle incelemesi sebebiyle literatürde özgünlüğünü korumaktadır. Corley ve Gioia'ya (2011) göre bilimsel bir araştırmanın katkısı kendisini iki şekilde göstermektedir. Bunlardan ilki araştırmanın pratik-teorik düzlemdeki yararlılığı; diğeri ise araştırmanın geliştiricilik-ortaya çıkarıcılık düzlemindeki özgünlüğüdür. Araştırma bu kapsamda; Halbwachs'ın "*Toplumsal Hafızanın*

Çerçevesi” kuramını desteklemekte ve kuramı göçmen örnekleme üzerinden ele alarak literatüre katkı sunmaktadır. Bu bağlamda özgünlük anlamında alana geliştirici katkı sağlamaktadır. Yararlılık eksenini çerçevesinde ise alanda çalışan araştırmacılara göçmen-hafıza ilişkisinin sınırlarını çizerek teorik yararlılık sağlarken, konu ile ilgilenen tüm pratisyenlere (STK’lar, Devlet kurum ve kuruluşları, politika yapıcılar) Suriyeli göçmenlerin hafıza yapıları ve deneyimlerine dair ipuçları sunarak pratik yararlılık sağlamaktadır. Sonraki çalışmalarda, başka şehirlerde yaşayan Suriyeli göçmenlerin göç ettikleri, yaşadıkları şehirden kaynaklanan mekân tasarımlarına etki eden değişkenlerin farklılaşmış farklılaşmadığı başka araştırmaların sorusu olabilir. Örnekleme grubu çeşitlendirilerek Suriyeli göçmenlerle aralarındaki ortaklıklar ve farklar tespit edilebilir. Belirli mekânlar için göçmenin hafıza-mekân ilişkisi sorgulanabilir. Suriyeli göçmenler dışında Türkiye’de ikamet eden göçmen grupların hafızası, hafıza-mekân ilişkisi araştırılabilir. Araştırma Türkiye’de yapıldığı gibi başka bir ülkede de yapılabilir. Türkiye örnekleminde bulduğumuz sonuçlar yurt dışı örnekleme seçilip orada karşılaştırmalı olarak araştırılabilir. Göçmen hafızasının travmatik hafızayla ilişkisi derinlemesine işlenerek interdisipliner çalışmalar yapılabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/References

- Adıgüzel, Y. (2020). *Göç sosyolojisi* (4. basım). Nobel Yayıncılık.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel bellek eski yüksek kültürlerde yazı hatırlama ve politik kimlik*. Ayrıntı Yayınları.
- Barthes, R. (1993). *Göstergebilimsel serüven*. Yapı Kredi Yayınları.
- Birekul, M. (2017). Nostalji ve hafıza: Geçmişin hafıza durakları, Suriyeli sığınmacıların göç hikayeleri ve hatıra eşyaları. *Sosyoloji Divanı Dergisi*, 5(10), 47-61.
- Bohn, A., & Habermas, T. (2015). Living in history and living by the cultural life script: How older Germans date their autobiographical memories. *Memory*, 13, 1–14. (Advance online publication). https://www.researchgate.net/publication/273463409_Living_in_history_and_living_by_the_cultural_life_script_How_older_Germans_date_their_autobiographical_memories
- Brown, N. R., & Lee, P. J. (2010). Public events and the organization of autobiographical memory: An overview of the Living-in-History Project. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 2, 133–149. <http://dx.doi.org/10.1080/19434471003597431>
- Cassin, B. (2018). *Nostalji. İnsan ne zaman evindedir?* [Nostalgia, when are we ever at home?] (S. Kıvrak, Tran.). Kolektif Kitap.

- Connerton, P. (2014). *Toplumlar nasıl anımsar?* [How societies remember] (A. Şenel, Tran.;2nd ed.). Ayrıntı Yayınları.
- Corley, K. G., & Gioia, D. A. (2011). Building theory about theory building: What constitutes a theoretical contribution? *Academy of Management Review*, 36(1), 12–32.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* [Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches] (M. Bütün & S. B. Demir, Trans and Eds.; 5th ed.). Siyasal Kitabevi.
- Çavuş, B. (2019). Rene Girard’ın arzu modeli bağlamında dış göç romanlarında özne-nesne ilişkisi. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(39), 519–526.
- Directorate General of Migration Management. (2021). *Syrians under temporary protection by year*. Retrieved from <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- Glynn, I., & Kleist, J. O. (2015). Memory studies and migration studies at the crossroads: An Anglo-Saxon perspective. In R. I. Bau (Author), *Migrations humaines et mises en récit mémorielles* (pp. 37–58). Paris Quest.
- Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın toplumsal çerçeveleri* [Social morphology] (B. Uçar, Tran.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Halbwachs, M. (2018). *Kolektif bellek* [On collective memory] (Z. Karagöz, Tran.). Pinhan Yayıncılık.
- International Organization for Migration. (2013). Göç terimleri sözlüğü, [Dictionary of migration terms] (R. Perruchoud & J. Redpath-Cross, Eds.; 2nd ed.). *International Organization for Migration*, 31.
- Leret, S. C., & Visch, V. (2017). From smells to stories: The design and evaluation of the smell memory kit. *International Journal of Design*, 11(1), 65–77.
- McIsaac, H. K., & Eich, E. (2004). Vantage point in traumatic memory. *Psychological Science*, 15(4), 248–253.
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Sage.
- Murdock, B. B. (1985). The contributions of Hermann Ebbinghaus. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 11(3), 469–471. <https://doi.org/10.1037/0278-7393.11.3.469>
- Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches* (7th ed.). Pearson Education Limited.
- Neyzi, L. (2011, Dec. 17-18). “Türkiye’de Hafıza Çalışmaları” Sabancı Üniversitesi anıtlar, müzeler ve anma girişimleri: Türkiye ve dünya deneyimleri atölyesi cezayir lokantası, İstanbul. Retrieved from: <https://docplayer.biz.tr/9544466-Turkiye-de-hafiza-calismalari.html>
- Nora, P., (2006). *Hafıza mekânları*. (M. E. Özcan, Tran.). Dost Kitabevi.
- Nourkova, V. V., & Brown, N. R. (2015). Assessing the impact of “the collapse” on the organization and content of autobiographical memory in the former Soviet Union. *Journal of Social Issues*, 71, 324–337.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* [Qualitative research and evaluation methods] (M. Bütün & S. B. Demir, Trans.). Ankara: Pegem Akademi.
- Ricoeur, P. (2017). *Hafıza, tarih, unutulmuş* [Memory, history, forgetting] (M. E. Özcan, Tran.). Metis Yayınları.
- Sancar, M. (2015). *Geçmişle hesaplaşma: Unutma kültüründen hatırlama kültürüne*. İletişim Yayınları.

- Schudson, M. (2007). Kolektif bellekte arpıtma dinamikleri. *Cogito*, 50, 179–199.
- Shi, L., & Brown, N. R. (2016). The effect of immigration on the contents and organization of autobiographical memory: A transition-theory perspective. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 5(2), 135–142.
- Sığrı, . (2018). *Nitel araştırma yntemleri*. Beta Yayınları.
- Talavera, V., Núñez-Mchiri, G. G., & Heyman, J. (2010). Deportation in the US-Mexico borderlands: Anticipation, experience, and memory. In *The deportation regime* (pp. 166–195). Duke University Press.
- Uslu, R., & Kılıç, E. . (2000). ocukların travmatik bir olaya ilişkin yaşantıları: Betimleyici bir alışma. *Kriz Dergisi*, 8(2): 1–16.
- Yıldırım, A & şimşek, H. (2013). *Sosyalbilimlerde nitel araştırma yntemleri*. (9th ed.). Seçkin Yayıncılık.
- Zebian, S., & Brown, N. R. (2014). Living in history in Lebanon: The influence of chronic social upheaval on the organisation of autobiographical memories. *Memory*, 22, 194–211.

